నవలిక

పెళ్ళి ప్రయాణాల

● : పి. సత్యవతి ● చిత్రాలు : అభిమన్యు

ఉన్న పొలాన్ని ఉంటున్న ఇంటినీ వదిలి చిన్న మామయ్య హైదరాబాద్ వెళ్ళిపోతున్నాడని తెలిసి అమ్మ ఖేదపడింది. తను పుట్టీ, పెరిగీ, ఊహలు సంతరించుకుని, ఆడీ పాడీ, చదివీ జీవితంలో అడుగుపెట్టిన ఆ ఊరినీ, ఆ ఇంటినీ, తన తండ్రినీ ఒకసారి చూడాలనే ఉద్దేశంతోనే ఆవిడ చిన్న మామయ్య కూతురు శ్రీలక్ష్మి పెళ్ళికి ప్రయాణమైంది.

ఆ పెళ్ళి ఉన్నంతలో బాగా చేస్తున్నాననీ, బంధువులందర్నీ ప్రత్యేకంగా పిలిచాననీ, అమ్మని తప్పకుండా రమ్మనీ చిన్న మామయ్య మరీ మరీ కోరుతూ ఉత్తరం రాశాడు. అలాంటి రంగ రంగ వైభోగంగా జరిగే పెళ్ళిళ్ళన్నా ఒకచోట సమావేశమయ్యే ఆ అశేష బంధువర్గం అన్నా అమ్మకి ఇష్టం ఉండదు. అయినా, ఆవిడెందుకనో వెంటనే ప్రయాణం అయింది. ఇంటికి వచ్చి చాలా రోజులైందని వారం రోజులు సెలవు పెట్టి బెంగుళూరు నుంచి వచ్చిన నన్నూ ప్రయాణం చేసింది.

"మహా నగరంలో పుట్టి పెరిగి ఇంకా మహా నగరంలో ఉంటున్నావు - మీ అమ్మ ఎక్కడ పుట్టిందో, మీ అమ్మమ్మ ఎలా జీవించిందో చూద్దువుగాని రాకూడదూ!''

అని నన్నూ ప్రయాణం చేసింది.

అమ్మ పుట్టిల్లు ఆనందపురం నేనెప్పుడూ వెళ్ళలేదని కాదు. పదిహేనేళ్ళ కిందట అమ్మమ్మ పోయినప్పుడు అందరం వెళ్ళాం. అప్పుడు అక్కడ పది రోజులు ఉన్నాను కూడా. మూసిన తలుపుల మధ్య ఉండీ, ఉండీ ఆ తలుపులు తెరుచుకుని విశాలమైన మైదానంలో అడుగు పెట్టినట్లుంటుంది ఆ ఊరు వెడితే. నాన్న కసలు అక్కడికి రావడం ఇష్టం ఉండదు. అందుకని అమ్మ పిలవదు. మేం ఇద్దరం తమిళ నాడు ఎక్స్‌ప్రెస్‌కు విజయవాడకి టికెట్స్ రిజర్వ్ చేయించుకున్నాం. ఉండడానికి ఆనందపురం కలకత్తా - మద్రాసు రైల్వే లైను మీద ఉన్నా అక్కడ ప్యాసింజర్లు తప్ప ఆగవు. మరీ వేగంగా వెళ్ళే ఎక్స్‌ప్రెస్‌లు తెనాలిలోనూ ఆగవు. అంచేత ఢిల్లీ నుంచి విజయవాడలో దిగి, టాక్సీలో వెళ్ళడం మంచిదని నిర్ణయించాం. అమ్మ కూడా అటువైపు వెళ్ళి పదేళ్ళయింది. ఆవిడ ఉద్యోగం, మా చదువులు, ఆవిడ వ్యాపకాలు ఆవిణ్ణటు వెళ్ళడానికి ఇన్నాళ్ళూ అనుమతించలేదు.

అమ్మ స్నేహితురాలు డాక్టర్ త్రిపుర సుందరి విజయవాడలో పేరు ప్రఖ్యాతులున్న వైద్యురాలు. ఆవిడ అర్ధరాత్రి వేళ స్వయంగా స్టేషనుకు వచ్చి మమ్మల్ని తన ఇంటికి తీసుకువెళ్ళి, తెల్లవారి తన కారులో ఆనందపురం పంపించింది.

మంగళగిరి దాటిన తరువాత కారు తెనాలి రోడ్డు పట్టిన దగ్గర నుంచీ అమ్మ మాట్లాడుతూనే ఉంది. ఆవిడ ఎప్పుడూ ఇంత మాట్లాడదు. మితభాషి.

''ఇది తుమ్మపూడి. సంజీవ్ దేవ్‌గారి ఊరు.''

''ఇది దుగ్గిరాల. పసుపు మార్కెట్.''

''ఇది చూశావా, ఆనందపురం రైల్వేస్టేషన్. నాకు ఊహ తెలిసిన దగ్గర్నుంచీ ఇలాగే ఉంది. రైలు దిగాలంటే నిచ్చెన దిగినట్లే. ఈ ప్లాట్‌ఫాం మాత్రం ఎత్తు చెయ్యరు.''

రెండు బస్సులు ఎదురైతే తప్పుకోడానికి కష్టమయ్యే ఆ రోడ్డుకి రెండు పక్కలా కాలువలు, పెరిగిన పొలాలు, చురుగ్గా పైకి వస్తున్న సూర్యుడు. పక్కన కూర్చున్న అమ్మ మొహంలో వెలుగూ, పరిమితమైన వేగంలో పోతున్న కారు, ఉల్లాసంగా ఉన్న వాతావరణం. అమ్మని చూస్తే నాకు ఆశ్చర్యంగా అనిపించింది. తిరునాళ్ళలో తప్పిపోయి, చాలా కాలానికి దారి కనుక్కుని ఇంటికి వస్తున్న చిన్న పిల్లలా ఉంది ఆవిడ.

''ఈ ఊరు నీది కాదు. ఇక్కడి పొలాలు నీవి కావు. ఆ ఇంట్లో ఒక సూది మొన స్థలం కూడా నీకు లేదు. అయినా, ఆ ఊరి మీద, ఆ ఇంటి మీద నీకెందుకంత మమకారం?'' ఇది నాన్న ప్రశ్న.

దానికి అమ్మ జవాబు చెప్పలేదు.

పుట్టినప్పటి నుంచీ గుండెల మీద కుంపటిగానే భావించి తృణమో పణమో ముట్టజెప్పి అల్లుడికి అంటగట్టి పంపించే పుట్టిళ్ళని కూడా ఆడవాళ్ళు ప్రేమిస్తూనే ఉంటారు. ప్రేమించే గుణం వాళ్ళ రక్తంలో ఇంకిపోయింది. అమ్మ విషయంలో తృణమో పణమో ముట్టజెప్పడం కూడా జరగలేదు. అయినా, ఆవిడకి ఆ ఊరంటే ప్రేమ. ఆ ఇల్లంటే ప్రేమ. తండ్రంటే ప్రేమ ఉందో లేదో నాకు తెలియదు. ఆవిడెప్పుడూ చెప్పదు.

అమ్మమ్మగారింటికి గేట్లు రెండుంటాయి. రెండవ గేటు దగ్గర కారు ఆగింది. ఆ గేటు పక్కనుంచే కొబ్బరి చెట్లు, గోడనానుకుని విరబూసిన రాధామనోహరం తీగె - పదిహేనేళ్ళనాడు ఎలా ఉన్నాయో అలాగే ఉన్నాయి. కారు ఆగుతూనే లోపల నుంచి మామయ్య పరిగెత్తుకుని వచ్చాడు. ఆ వెంట మరికొందరు వచ్చారు. పదేళ్ళ తరువాత చూసిన అమ్మని వాళ్ళు కౌగిలించుకుంటారనుకున్నాను గానీ, అది ఆంధ్రదేశంలో సంప్రదాయం కాదని గుర్తొచ్చింది. పదిహేను సంవత్సరాల కిందట నేను వచ్చినప్పుడు ఆ ఇంట్లో ఇద్దరు వ్యక్తులతో నాకు సన్నిహిత స్నేహం కుదిరింది. ఒకటి - మా పెద్దమ్మ కూతురు సుధ. రెండు - మా పెద్ద మామయ్య భార్య శారద. ఆ పది రోజులలో వారిద్దరి సాహచర్యాన్ని నేనెప్పుడూ మర్చిపోను. ఇప్పుడు సుధని గుర్తుపట్టగలనో లేనో - ఉత్తరాల ద్వారా పలకరించుకోవడమేగానీ.

చాలా రోజుల తరువాత వచ్చిన అమ్మని వాళ్ళంతా ఘనంగా ఆహ్వానించి, మర్యాదలతో ముంచెత్తారు. కాళ్ళు కడుక్కోడానికి నీళ్ళిచ్చారు. కూర్చోకముందే కాఫీ కప్పులు అందించారు. కార్లో సామాన్లు గదిలో పెట్టించారు. ప్రయాణం సుఖంగా జరిగిందో లేదోనని ఆత్రతగా ప్రశ్నించారు. జరిగిందని విని సంతోషించారు. తాతయ్య కూడా లోపల నుంచి వచ్చి అమ్మని పలకరించి కూర్చున్నాడు. నేనే వెళ్ళి తాతయ్యని పలకరించాను. బాగా పెద్దవాడయ్యాడు ఆయన. అమ్మమ్మ పోయినప్పుడు దృఢంగానే ఉన్నాడు. ఇప్పుడు డబ్భై దాటిపోయాయి. ఎనభైకి దగ్గర పడ్డట్లున్నాడు. విడిది ఏర్పాట్లు చూడ్డానికి వెళ్ళిన కలెక్టర్ పెద్దమ్మ ఆమె కొడుకు రవీ వచ్చేరు.

అమ్మని చూడగానే పెద్దమ్మ మొహం వెలిగిపోయింది. రవి రెండు వారాలయిందట ఇండియా వచ్చి. తాతయ్యని చూడడానికి వచ్చాడట. వాడికి ఈ దుమ్ములో, ఎండలో ఏం జబ్బు చేస్తుందోనని పెద్దమ్మ హడలిపోతోందట. మినరల్ వాటర్ సీసా చేత్తో పట్టుకుని తిరుగుతోంది. వాడికిదేం పట్టినట్లు లేదు. హ్యాండీక్యామ్ తీసుకుని ఇల్లంతా తిరిగి కనపడ్డ వాళ్ళనల్లా ఇంటర్వ్యూలు చేసేస్తున్నాడు. ముఖం మీద ఒక్క వెంట్రుక కూడా లేకుండా నున్నగా, తెల్లగా, పాలరాతి బొమ్మలా ఉన్న రవి ఆ ఇంట్లో ఒక ప్రత్యేక ఆకర్షణ. అంతలో శ్రీలక్ష్మి వచ్చి అమ్మ కాళ్ళకి దండం పెట్టింది. సినిమాలో పెళ్ళికూతురిలా కొంచెం ఎక్కువగానే ముస్తాబైంది. నేను చూసినప్పుడు చిన్న పిలకతో చెడ్డీ వేసుకుని మట్టిలో ఆడుతూ ఉండేది. జుత్తుని చాలా అందంగా దువ్వింది. పెదవులకి రంగు కూడా వేసింది. తెనాలి కాలేజీలో డిగ్రీ చదివిందట.

''నేను జయని'' అని పరిచయం చేసుకుంటే, నాకొక నమస్కారం పెట్టింది.

''నమస్తే జయాజీ'' అంటూ వచ్చాడు రాజు. రాజు నేను చూసినప్పుడు పదేళ్ళవాడు. ఇప్పుడు పొడవుగా, బలంగా తయారయ్యాడు. నన్నెలా గుర్తుపట్టాడో!

''అచ్చమైన రైతులా తయారయ్యేవురా రాజా'' అని అతడిని అభినందించింది అమ్మ. ఇంటికి ఉత్తరం వైపున ఉన్న చాలా ఖాళీ స్థలంలో పెద్ద షామియానా వేశారు. అమ్మమ్మ పోయినప్పుడు అక్కడే షామియానా వేశారు. షామియానాలంటే అందుకే అయిష్టం నాకు. ఈ షామియానాకి రంగు కాగితాలూ, మామిడి తోరణాలూ కట్టారు. పిల్లలు టేప్‌రికార్డర్‌లో నుంచి ''శ్రీలక్ష్మి పెళ్ళికి చిరునవ్వే కట్నం'' అనే పాట విని ఆనందిస్తున్నారు.

ఒక పెద్ద హాలు. అందులో తూగుటుయ్యాల. అన్నీ కలిసి ఓ ఆరు గదులూ, వంట ఇల్లూ, పచ్చళ్ళ గదీ, పూజ గదీ, భోజనాల గదీ, రెండు పెద్ద పెద్ద స్నానాల గదులూ, కావల్సినంత పెరడూ - ''ఎంత పెద్ద ఇల్లో!'' అనిపించేలా ఉంటుంది ఆ ఇల్లు. హాలులో అమ్మమ్మ ఫోటోకి దండ వేసి, చుట్టూ చిన్న చిన్న ఎలక్ట్రిక్ బల్బులు అమర్చారు. దాని పక్కన వరుసగా తాతయ్య తండ్రి, తల్లి ఫోటోలు. వాటన్నింటికీ దండలు. వెంకటేశ్వరస్వామి, అలివేలుమంగ ఫోటో, దానికి దండ. ఆంజనేయ స్వామి ఫోటో. దానికి దండ. దండలన్నీ కొత్తవి. పెళ్ళి కోసం ఫోటోలని కూడా ముస్తాబు చేశారు. హాలులో కూర్చున్న మమ్మల్ని ఒకరొకరే పలకరించిపోతున్నారు. సుధ మాత్రం కనిపించలేదు.

ఇల్లంతా బంధువులతో నిండిపోయింది. పక్క పల్లెటూరు నుంచి తాతయ్య చెల్లెలు మహాలక్ష్మమ్మగారు కూడా ఒంటెద్దు బండి కట్టించుకుని వచ్చింది. ఎముకల మీద చర్మం కప్పుకున్నట్లు ఉన్నా, ఆవిడ ఓపికగా ఒడ్డాణం, కాసులపేరు మోస్తోంది. ప్రతీ చిన్న విషయాన్ని ప్రయోజనాల దృష్ట్యా బేరీజులు వేసే ఈ రోజుల్లో ఇంతమంది బంధువులు ఈ పల్లెటూరుకి రావడం నాకు వింతగానే అనిపించింది. బంధుప్రేమలు ఇంకా ఉన్నాయనడానికి ఇదొక నిదర్శనమేమో!

అంతలోనే వాకిట్లో చిన్న కలకలం రేగింది. ఏమిటని చూస్తే పతివ్రత పిన్ని బడాబాబూ వస్తున్నారు. పిన్ని వస్తూనే అమ్మని ఒక్క నిమిషం పలకరించి లోపలికి పోయింది హడావిడిగా.

"హలో జయా హౌ ఆర్ యూ? ఎలా ఉంది నీ ఉద్యోగం? పెళ్ళి మాటేమైనా తలపెట్టావా" అన్నాడు బడా (యి) బాబు. ఈయన నాకు బాబాయి.

"నేను బావున్నాను. మీరెలా ఉన్నారు? మీకు జనరల్ మేనేజర్ ప్రమోషన్ వచ్చేసిందా?" అన్నాను.

"బావుండకేం బ్రహ్మాండంగా ఉన్నాను. ఉండకపోతే మీ పిన్ని ఊరుకోదు కదా! జనరల్ మేనేజర్‌దేం ఉంది - అయిపోతాను" అన్నాడు.

అంతలో పిన్ని ఓ గాజుగ్లాసులో వండ్ల రసంతో ప్రవేశించింది. అది ఆయన కిచ్చి, పొద్దున ఆయన్ని వాకింగ్‌కి తీసుకువెళ్ళడం, అక్కడ ఆయన చిన్నపిల్లాడిలా ఈతలాడుతానని మారాం చెయ్యడం, ఈవిడ బతిమాలి కొంపజేర్చడం

చెప్పింది. వాకింగ్ అయి ఇంటికి రాగానే రసం తాగకపోతే ఆయనకి నీరసం వస్తుందని కూడా చెప్పింది. చెప్పి మళ్ళీ ఆయన స్నానం ఏర్పాట్ల కోసం వెళ్ళింది.

బడా(యి) బాబుతో మాట్లాడడం కొంచెం ఇబ్బందికరంగా ఉంటుంది. తను మేధావిననీ, పెద్ద ఉద్యోగస్థుడిననీ మర్చిపోలేడు. ఎదుటివాళ్ళు వట్టి పనికిమాలిన వాళ్ళనీ, వాళ్ళ మీద దయదలిచి మాట్లాడుతున్నాననీ అనుకుంటాడు. ఈ దయదలచడం అంటే ఒళ్ళు మంట నాకు. "ఓ ఐ సీ"- "ఆహా" - "క్వయట్ ఇంటరెస్టింగ్" - "హౌ ఫన్నీ" లాంటి పదాలు నిమిషానికొకటి వాడుతుంటాడు. పాపం పిన్ని రెండు నిమిషాల్లో ఆయనకి నీళ్ళు ఏర్పాటుచేసి వచ్చి ఆయన్ని లాక్కుపోయింది. 'అమ్మయ్య' అనుకుంటూండగా సుధ వచ్చింది. వెనక నుంచి కళ్ళు మూసి ఎవరో కనుక్కోమంది. అప్పుడప్పుడే ఓణీలు వేసేది. ఇప్పుడు చాలా పెద్దదానిలా ఉంది. నాకన్నా రెండేళ్ళే పెద్ద. నేను అప్పుడు టెన్త్ క్లాసు. తను సీనియర్ ఇంటర్.

ముఖంలో ఆ మెరుపు, కళ్ళలో ఆ చురుకూ లేవు. కళ్ళ కింద కొంచెం నలుపు కూడా వచ్చింది - "ముప్పై ఏళ్ళకే ముసలమ్మ అయిపోయావేమిటే!" అంది అమ్మ. "ఏమిటో పిన్నీ ఉద్యోగం, ఇంటి పనిలో ఇలా అయిపోయాను" అంది.

సుధా నేనూ షామియానా కింద వేసిన కుర్చీల్లోకి పోదాం అనుకుంటూ ఉంటే పిన్ని స్నానం చేయించిన బాబాయిని తీసుకొచ్చి గదిలోకి పంపించి మా కెదురుగా కూర్చుంది.

"ఆయనకి స్నానం చెయ్యగానే పది నిమిషాలు ధ్యానం చేసుకునే అలవాటు. అప్పుడంతా నిశ్శబ్దంగా ఉండాలి" అంది.

"రమ, కృష్ణుడు బావున్నారా పిన్నీ" అన్నాను నేను. రమ గురించి చెప్పడం మొదలుపెట్టింది. రమ చదువు, క్లాసులో దాని ఆధిక్యం, దానికొచ్చిన ప్రయిజులు, దాని తెలివి, కృష్ణుడూ - వాడి తెలివీ, వాడి మార్కులూ, వాడి మాటలూ, వాడి జోకులు.

"ఇద్దరూ ఇద్దరే! మాణిక్యాలు" అంది పెద్దమ్మ.

"బాబాయిగారి ధ్యానం అయినట్లుంది. రవి ఎక్కడున్నాడో కొంచెం చూద్దూ. వాడితో అయితే ఆయన కబుర్లు చెబుతారు. కాలక్షేపం అవుతుంది" అంది పిన్ని.

"మేం వెతికి పంపిస్తాంలే పిన్నీ" అని అక్కడి

అమ్మమ్మగారింటికి గేట్లు రెండుంటాయి. రెండవ గేటు పక్కనుంచే కొబ్బరిచెట్టు, గోడ నానుకుని విరబూసిన రాధా మనోహరం తీగె - పదిహేనేళ్ళనాడు ఎలా ఉన్నాయో అలాగే ఉన్నాయి.

నుంచి తప్పించుకుని వచ్చాం. షామియానా కింద భోజనం ఏర్పాట్లు చేస్తున్నారు. పన్నెండు గంటల కల్లా పెళ్ళి వారొచ్చేస్తారట. రాగానే భోజనం చేస్తారట. హైదరాబాద్ నుంచి రెండు బస్సుల్లో వస్తారట. నూట యాభై మందికి పైనే వస్తారట.

"చాలా శ్రమపడి వస్తున్నారు పాపం!" అన్నాను నేను.

"ఏం లేదు. బస్సు ఖర్చులు మనవే. బస్సు ఖర్చులివ్వకపోతే అక్కడికి వచ్చి పెళ్ళి చెయ్యమని అడిగారు. అక్కడ పెళ్ళి చేస్తే ఇంకెంత మంది జనం వస్తారోనని బస్సు ఖర్చులకి ఒప్పుకున్నాడు మామయ్య."

"ఇదంతా బేరం చేశారా!"

"ఊఁ! అంతా బేరాలే. వంటవాళ్ళని విజయవాడ నుంచే తేవాలని ఒప్పందం. సాయంత్రం వంటలో ఏం చేయించాలన్నది ఒప్పందం. మధ్యాహ్నం ఒంటి గంటకి వచ్చే పెళ్ళివారికి రాగానే తిండి పెట్టడం కాదట. కాఫీలిచ్చి సేద తీర్చి, తరువాత భోజనం పెట్టాలట."

"బావుంది."

పెళ్ళి వివరాలు వింటూ ఉండగానే టాక్సీలో నుంచి గుంటూరు బ్యూటీషియన్ దిగింది, శ్రీలక్ష్మికి పెళ్ళికూతురు ముస్తాబు చేయడానికి. గోరింటాకు పెట్టడానికి ఆవిణ్ణి టాక్సీలో తీసుకొచ్చారు. ఇద్దరు వీడియోగ్రాఫర్లు కూడా వచ్చారు. "కట్నకానుకలే కాక, ఇప్పటి పెళ్ళిళ్ళలో ఇవి కూడా అత్యవసరాలయిపోయాయి" అంది సుధ.

"సరే, నీ సంగతి చెప్పు. పెళ్ళి చేసుకుందాం అనుకుంటున్నావా! ఎవరితోనైనా స్నేహం చేశావా? ఇలాగే ఉండిపోదామనుకుంటున్నావా" అన్నాను.

"మా అమ్మ నాకు పదేళ్ళ నుంచీ సంబంధాలు చూస్తూనే ఉంది. నేనెవరితోనూ స్నేహం చెయ్యలేదు. పెళ్ళి చేసుకోకూడదని నేనేం అనుకోలేదు" అంది.

"మీ అమ్మ చూడ్డం ఏమిటి!"

"సర్లే - మా అమ్మ కూతురిగా నువ్వు ఉంటే నీకు తెలిసేది ఆవిడ సంగతి. కలెక్టర్ పెద్దమ్మ గురించి నీకు తెలీందేం ఉంది" అంది సుధ.

వాళ్ళమ్మకి కలెక్టర్ బిరుదిచ్చింది తనే. ఆవిడ పేరు జానకి. జరీ చీర కట్టి, చేతుల నిండా బంగారం గాజులు వేసి, గోల్డ్ ఫ్రేం కళ్ళజోడు పెట్టి, చిన్న సిగ చుట్టి, దాని మీద బంగారపు సంపెంగ పువ్వు పెడుతుంది. బొడ్లో వెండి రాజస్థానీ తాళంచెవుల గుత్తి వేలాడుతూ ఉంటుంది. అందరినీ తన మాట వినేలా చేసే నాయకత్వ లక్షణాలున్నాయి. ఎవరికీ ఆవిడ మాట కాదనే శక్తి ఉండదు వాళ్ళింట్లో.

యాభై దాటిన అమ్మ సన్నగా ఉంటుంది. జుత్తు పొట్టిగా కత్తిరించి పిన్ను పెడుతుంది. కుడి చేతికి ఒకే ఒక్క గాజు ఉంటుంది. కళ్ళకి జోడు ఉంటుంది.

పెళ్ళివారొచ్చేరని కబురు రావడంతో చాలామంది హడావిడిగా వీధిలోకి పరిగెత్తారు- హారతి పళ్ళాలూ, కాళ్ళు కడుక్కునేందుకు నీళ్ళూ తాగడానికి నీళ్ళూ కాఫీలూ మోసుకుని విడిదిలోకి.

"ఏం రోడ్లండీ బాబు! వట్టి మట్టి రోడ్లు- నడుములు విరిగిపోయాయి" అంది పెళ్ళికొడుకు తల్లి.

"రోడ్లిప్పుడు బాగుచేశారండీ. సిమెంటు రోడ్డు వేశారు. మేము హైదరాబాద్ నుంచే వచ్చాం మా కార్లో" అంది పెద్దమ్మ.

ఆవిడకిక మాట్లాడ్డానికేం లేకుండా పోయింది. పెద్దమ్మ మాటల్లో రెండు అర్థాలున్నాయి. ఒకటి - 'నువ్వు చెప్పిందంతా అబద్ధం' అనేది. రెండవది - తనకి కారుందనీ, వాళ్ళకి లేదనీ. అందుకే ఇలాంటి వ్యవహారాలకి అవిణ్ణి నియోగిస్తూ ఉంటారు. అలా హాస్యాల పేరుతో చురకలు అంటించుకుంటూనే మొత్తానికి పెళ్ళి చాలా ఆడంబరంగా చేశారు.

సాయంత్రం విందుకు ఊరివారు చాలామంది వచ్చారు. అందులో అమ్మకి తెలిసినవాళ్ళు చాలామంది ఉన్నట్లున్నారు. యాభై దాటిన అమ్మ సన్నగా ఉంటుంది. జుత్తు పొట్టిగా కత్తిరించి పిన్ను పెడుతుంది. నూలు చీరలైనా మడత నలగకుండా కడుతుంది. తెల్లటి ఆవిడ కుడి చేతికి ఒకే ఒక్క గాజు ఉంటుంది. రెండవ చేతికి గడియారం ఉంటుంది. కళ్ళకి జోడు ఉంటుంది. మెడలో సన్నని గొలుసు ఉంటుంది. ఆవిడ పరిచయస్థులందరూ చాలా ముసలి వాళ్ళలా, తలలు నెరిసిపోయి, నడుములు పెరిగిపోయి కనిపించారు. ఒక్కొక్కరు అరవై ఏళ్ళ వాళ్ళలా ఉన్నారు. వాళ్ళందరికీ అమ్మ నన్ను చూపించి తన కూతురని చెప్పింది. వాళ్ళంతా తన తోటివాళ్ళనీ, కొందరు స్కూల్లో తనతో చదివారనీ, కొందరు ఆడుకోడానికొచ్చే వారనీ చెప్పింది. పల్లెటూర్లో ఉంటే అమ్మ కూడా అలాగే ఉండేదేమో అనిపించింది. ఆ సాయంత్రం పెళ్ళి విందులో వడ్డించడానికి సుధని పురమాయించింది పెద్దమ్మ. తనే సుధకి చాలా ఖరీదైన చీర కట్టి, మెడలో ఒక నెక్లేసు కూడా పెట్టింది.

"నీకేం లేవా ఇలాంటివి" అంది నన్ను. లేవని చెబితే, "మీ అమ్మ నీకు నగలు చేయించలేదన్నమాట" అంది. తను సుధకి చాలా చేయించిందట. పెళ్ళి కుదిరితే నగల షాపుకి వెళ్ళే పనే లేదట - సుధ మంచిది! అమ్మ చెప్పినట్లు వింటుంది. దగ్గరుండి ముప్పై ఏళ్ళ కూతురికి పెద్దమ్మ అలా ముస్తాబు చెయ్యడం ఎందుకో తరువాత అర్థం అయింది. పెళ్ళికొడుకు పిన్ని కొడుకొకడు వచ్చాడట. అతగాడు చాలా చదువుకుని మంచి ఉద్యోగం చేస్తున్నాట్ట. సుధని చూసి మెచ్చితే ఇక్కడే ఖాయం చేసుకోవచ్చుట సంబంధం. సుధని చూసి అనసూయత్త అక్క కూతురొకతె, మరొక ఇరవై ఏళ్ళ అమ్మాయి కూడా వడ్డనకి బయలుదేరారు.

"సరదా ఉంటే నువ్వూ వెళ్ళు" అంది పెద్దమ్మ నాతో.

"సరదా అసలు లేదు పెద్దమ్మా" అనేశాను నేను. అనసూయత్త హడావిడిగా పెళ్ళివారు కూర్చున్న వైపు తిరుగుతూ, వాళ్ళు వద్దన్న కొద్దీ వడ్డించి వస్తూంది. పెళ్ళివారి వైపు ఆడవాళ్ళ దృష్టి అమెరికాలో ఆకుపచ్చ కార్డున్న రవిపైన పడింది. వాళ్ళొచ్చి పెద్దమ్మతో పరిచయం సంపాదించారు. అయితే, ఆ అబ్బాయికి పెళ్ళి కావల్సిన అక్క ఉందనీ, అప్పటిదాకా లైను క్లియర్ కాదనీ తెలిసి చప్పబడిపోయారు.

నాకు సుధ మీద చాలా కోపం వచ్చింది - డాక్టర్ సుధ ఎం.ఎ, పిహెచ్.డి మీద! అమ్మ చెప్పగానే పదివేల రూపాయల పట్టుచీర కట్టేసుకుని, బంగారం నెక్లేసు పెట్టేసుకుని, నేతి గిన్నె ఒకటి పుచ్చుకుని అందరి దృష్టిలో పడ్డం కోసం అటూ ఇటూ తిరిగే సుధ మీద.

"నీకు మతిపోయింది సుధా" అన్నాను.

"అమ్మ మాట కాదంటే ఎంత గొడవ చేస్తుందో నీకు తెలీదు" అంది సుధ.

"పెద్దమ్మకి అంత చెడ్డతనం ఆపాదించకు" అన్నాను. మొత్తానికి అనసూయత్త అనుకున్నట్లు పెళ్ళి అట్టహాసంగా జరిగిపోయిందిగానీ, తిరిగి వెళ్ళేటప్పుడు పెళ్ళికొడుకు తండ్రి చిన్న తుపాను సృష్టించాడు. వధూవరులిద్దరికీ ప్రత్యేకంగా టాక్సీ మాట్లాడి పంపమంటాడు. బస్సులో ఎక్కించడం ఏమిటంటాడు.

"అలా అని ముందు మాట్లాడుకోలేదు గదా" అంటాడు చిన్నమామయ్య.

"ఆమాత్రం ఇంగితం మీకుంటుందనుకున్నాం. మాకేం తెలుసు అది కూడా అడగాలనీ" అంది అతడి తల్లి.

"నా వల్ల కాదు" అన్నాడు మామయ్య.

"వాళ్ళిద్దర్నీ వదిలేసిపోతాం. తరువాత మీ ఇష్టం. కొత్త కోడల్ని బస్సులో తీసుకెళ్ళడం మాకు నచ్చదు" అన్నాడు మావగారు.

"ఇప్పుడు టాక్సీలెక్కడ దొరుకుతాయండీ" అన్నారెవరో.

"అదంతా నాకు తెలీదు. ఈ ఊళ్ళో ఇంత పరపతి ఉంది మీకు. టాక్సీ కోసం తెనాలి పంపలేరా ఎవర్నైనా" అని సూచించాడు. అప్పటికి రాత్రి రెండు గంటలవుతూంది. అప్పగింతలనీ, ఇంకేదో అనీ అంతసేపయింది.

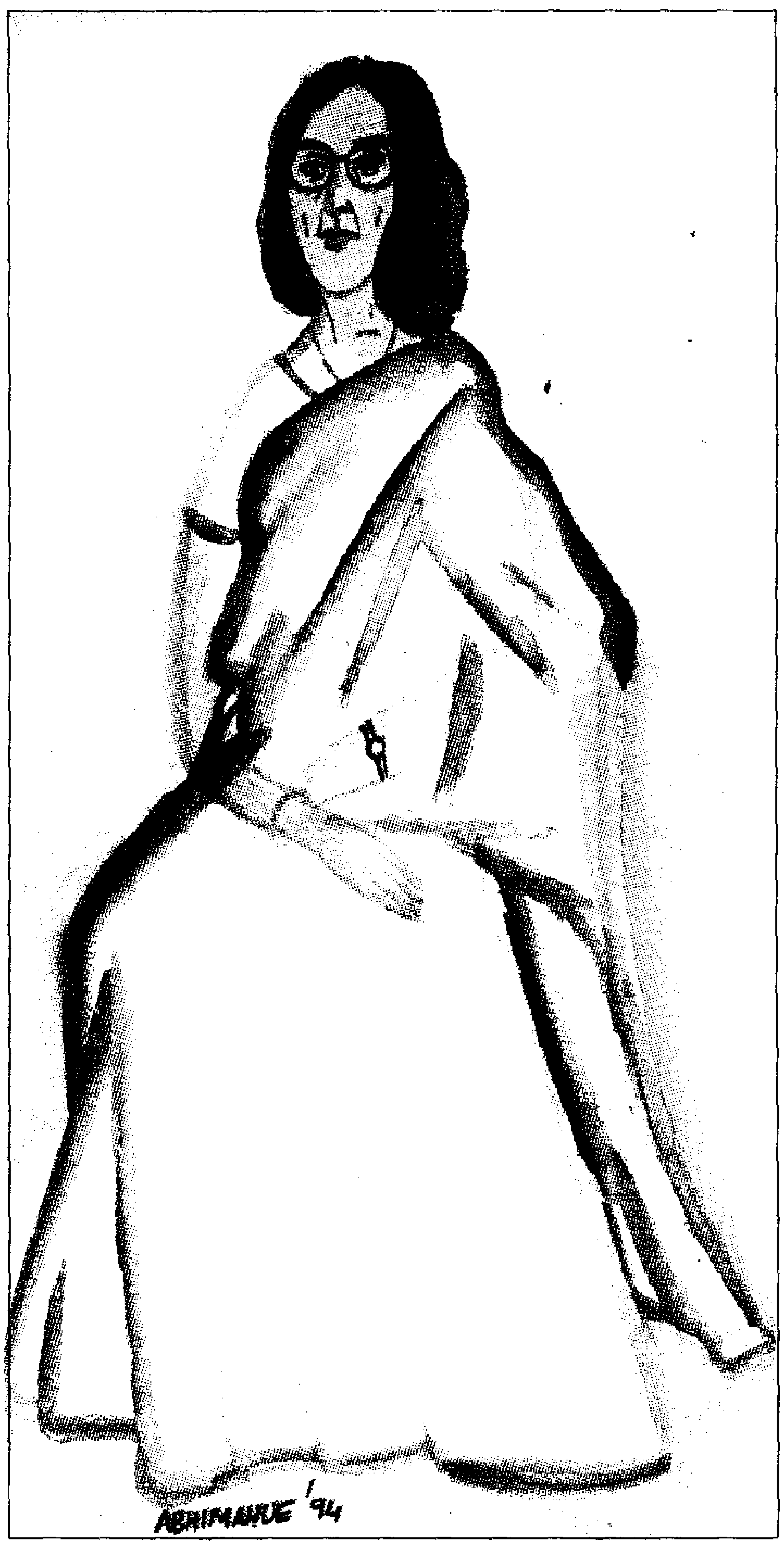

"ఎలాగయినా టాక్సీ తెప్పించండి. ఇంత ఖర్చుపెట్టాం, ఒక వెయ్యి రూపాయలకి వెరుస్తే ఎలాగూ" అంది అనసూయత్త.

"మా కార్లో వెళ్ళండి. తరువాత మేం ఎలాగో వెడతాం" అన్నాడు రవి.

"ఇదుగో చూడు. ఈ దుమ్ము రోడ్ల మీద బస్సుల్లో నేను రాలేను. రైలనలు ఎక్కలేను. నువ్వార్కో మధ్యలో" అని పక్కకి పిలిచి చివాట్లు పెట్టింది పెద్దమ్మ.

రవి డ్రయివర్ని పిలిచి పెట్రోలుకి డబ్బులిచ్చాడు దారిలో ఎక్కడైనా పోయించుకోమని. పెళ్ళివారింట్లో వాళ్ళని దింపి తాళంచెవులు తండ్రి కప్పజెప్పమన్నాడు.

"అమ్మా! నిన్ను జాగ్రత్తగా నేను టాక్సీలో తీసుకువెడతాను సరిగదా! నిన్నెందుకు ఇబ్బంది పెడతాను. శ్రీలక్ష్మి కోసం మనం ఈమాత్రం చెయ్యలేమా" అన్నాడు. పెద్దమ్మ మొహం నల్లగా చేసేసుకుని లోపలికి వెళ్ళిపోయింది —

"అబ్బో! మహా జాలి చూపించాడు పాపం" అని మెటికలు విరిచింది అనసూయత్త.

మొత్తానికి శ్రీలక్ష్మి పెద్దమ్మ కార్లో వెళ్ళిపోయింది. తన కూతుర్ని రవికి చేసుకోలేదని అనసూయత్తకి కోపం. రవి పెళ్ళి విషయంలో రవికీ కొన్ని కోరికలుంటాయని ఆవిడ బుర్రకి తట్టదు. అలా అడగడంలో తప్పులేదనీ, రవి శ్రీలక్ష్మిని చేసుకోవడం, చేసుకోకపోవడం తన ఇష్టం కాదనీ పెద్దమ్మ చిన్న మాటంటే సరిపోయేది. కానీ, ఆవిడలా అనదు. అందువల్ల ఆ ఇద్దరి మధ్యా హాస్యాల పేరుతో సాధింపులు జరుగుతూ ఉంటాయి. 'పెళ్ళి' విషయంలో సమాజంలో పాతుకుపోయిన భావజాలం ఇప్పటికీ మారకుండా ఉండిపోయింది. ఈ వేళ్ళు పాతుకుపోయిన భావాలలో నగరాలలో కొన్ని మార్పులొచ్చినట్లు కనిపిస్తాయి. అవి కూడా అవసరం కొద్దీ వచ్చినవేనేమో!

"చూశావా! పెద్దమ్మని చూసి నువ్వెంత భయపడతావు. రవి తను చెయ్యదలుచుకున్న పని ఎలా చేసి చూపించాడో!" అన్నాను సుధతో.

"ఇంటికి వెళ్ళి వాడికి బాగా తలంటి పోస్తుంది" అంది సుధ.

"మీ అమ్మని సమాధానపరిచే నేర్పు రవికుంది, నీకు లేదు. నువ్వు అదివరకు నేను చూసిన సుధవి కావు. నీలో సెల్ఫ్ పిటీ బయల్దేరింది. నువ్వు చాలామంది కన్నా చాలా మంచి స్థితిలో ఉన్నావని గుర్తు పెట్టుకుని ఆత్మవిశ్వాసంతో ఉండాలిగానీ, సానుభూతి ఆశించడం కాదు" అన్నాను కొంచెం ఆవేశంగానే.

'అమ్మయ్య' అనుకుంటూండగా సుధ వచ్చింది. వెనక నుంచి కళ్ళు మూసి ఎవరో కనుక్కోమంది. అప్పుడప్పుడే ఓణీలు వేసేది. ఇప్పుడు చాలా పెద్దదానిలా ఉంది.

"రేపు మాట్లాడుకుందాంలే నిద్రొస్తూంది" అంది సుధ. తెల్లవారి మేము లేచేసరికి చాలామంది బంధువులు వెళ్ళిపోయారు. పతివ్రత పిన్నీ బడాబాబూ వాకింగ్‌కి వెళ్ళారు. చిన్న మామయ్య కొడుకు సుందరం వాళ్ళమ్మ దగ్గర కూర్చుని డబ్బు లెక్కలేవో చెబుతున్నాడు. పెద్ద మామయ్య కొడుకు రాజు షామియానా తీయించేస్తున్నాడు.

"నా పెళ్ళికి ఇక్కడ తాటాకు పందిరి వేశారు. నాలుగు బళ్ళ తాటాకు - అంతా మా పొలంలోదే. ఇప్పుడు తాటాకుకి కూడా కరవొచ్చింది. ఆ పందిరి ఏడాది ఉండిపోయింది. దాని కింద ఎంత చల్లగా ఉండేదో" అంది పెద్దమ్మ షామియానా వంక చూస్తూ.

"ఎన్నాళ్ళయింది పెద్దమ్మా నీ పెళ్ళయి?"

"బావుందే! ఇవ్వాళా నిన్ననా? నలభై ఏళ్ళయింది. ఆంధ్రదేశంకోసం పొట్టి శ్రీరాములు గారు నిరశనవ్రతం చేసినప్పుడే నాకు పెళ్ళి చూపులు జరిగాయి. మీ పెదనాన్నగారి మొదటి ఉద్యోగం కర్నూలులోనే."

"నీ పెళ్ళి కూడా ఇంత వైభవంగా చేశారా?"

"బాగానే చేశారు. నాకు పదహారేళ్ళొచ్చి నయ్యోగానీ ఏమీ తెలీదనుకో. ఇదుగో ఈ ఊరి హైస్కూల్లోనే ఎస్సెల్సీ చదివాను. గొర్రెలాగ తలవంచుకుని స్కూలుకి వెళ్ళడం, ఇంటికి రావడం, లాంతరు పెట్టుకుని సాయంత్రం కాసేపు చదవడం, రేడియోలో పాటలు వినడం, ఇంటికి వారపత్రికలొస్తే చదువుకోడం - ఇదీ బతుకు. పెళ్ళిచూపులకి ఎవరో వస్తారు, ఫలహారాలు, కాఫీలు తయారుచెయ్యమని మా నాన్న అరగంట ముందు మా అమ్మకి చెప్పడం, అప్పుడీవిడ తడుముకోవడం, మా శేషమ్మత్త మా అమ్మని కూడా కాస్త తలదువ్వుకుని మంచి చీర కట్టుకోమని, తను పొయ్యి దగ్గర కూర్చోడం - ఇదీ తంతు. ఎన్నో పెళ్ళిచూపులు లేవులే. ఆ రోజుల్లో ఇంత అన్యాయం ఎక్కడిదీ! ఈ బేరాలూ, ఈ ఒప్పందాలూ అప్పుడు లేవు. కట్నాల రేట్లూ తక్కువే. మంచి కుటుంబం కావాలని చూసేవారు. ఈ పెళ్ళివారొచ్చేరు — మా శేషమ్మత్త నాకు వదులుగా జడేసి. జాజి పూలు పెట్టి, మా అమ్మ పట్టుచీర ఒకటి కట్టి కూర్చోపెట్టింది. వారం రోజుల తరువాత తాంబూలాలన్నారు. నేనేమో ఈ పెళ్ళి కుదరకపోతే బావుండునని దేవుడి గుడికి వెళ్ళి, ఓ కొబ్బరికాయ కొట్టి మరీ మొక్కుకుని వచ్చాను. దేవుడు నా మొర ఆలకించనేలేదు. వాళ్ళకి నేను చాలా నచ్చానుట. కట్నం కూడా ఎక్కువ అక్కర్లేదుట. వాళ్ళే నాకు చాలా నగలు పెడతారట. ఎంత అదృష్టమో అని అంతా పొంగిపోయారు. నేను కుంగిపోయాను. ఎందుకంటే, నాకు పదహారైతే, అతనికి ఇరవై ఆరు, నేను తెల్లని తెలుపైతే, అతను నలుపు. నాకేం నచ్చలేదు. కానీ, ఆ మాట చెబితే ఎవరూ వినరు. ఏడుస్తూ పెళ్ళి చేసుకున్నాను. బయటికి ఏడవలేదులే. శేషమ్మత్త కూడా వినిపించుకోలేదు నా మాట. మా నాన్న నన్ను జానకమ్మ తల్లీ, నాన్నా అని పిలిచేవాడు.

కానీ, ఈ పెళ్ళి నీ కిష్టమా లేదా అని అడగలేదు. అయితే, నా అదృష్టం బాగుండి మీ పెదనాన్న చాలా మంచివాడని తెలిసింది. ఆయన నన్ను చాలా బాగా చూసుకునేవారు. నేనెక్కడ అలసిపోతానో, మాసిపోతానోనన్నట్లు చూసేవారు. అంతే కాదు, ఆయనకి మా నాన్నలాగా ఆడ వాళ్ళంటే చిన్నచూపు లేదు. పెళ్ళయిన కొత్తలోనే నలుపు అనేది 'అనర్హత' కాదని నాకు తెలిసింది. నేనాయన్ని గౌరవించడం మొదలుపెట్టాను."

"మరి ఆయన మంచివాడు కాకపోతే, నిన్ను సరిగ్గా చూడకపోతే నువ్వేం చేసేదానివి" అన్నాను వెంటనే.

"ఏమీ చేసేదాన్ని కాను. మా అమ్మని మా నాన్న ఎలా చూసేవాడు? ఆవిడేం చేసింది! అలాగే ఏడ్చుకుంటూ ఉండేదాన్ని. బహుశా ఆవిడలా నాకూ ఫిట్లు వచ్చేవేమో!"

"అమ్మమ్మకి ఫిట్లు వచ్చేవా!"

"దానికంతా చాలా చెప్పాలిలే. పొద్దున్నే ఎందుకు? పదండి. అలా ఒకసారి మనం కూడా కాలవగట్ల వెంబడి కాసేపు నడిచి మన పొలాలవీ చూసొద్దాం" అంది పెద్దమ్మ.

"మన పొలాలా, మామయ్యగారి పొలాలా? మనకెక్కడివమ్మా పొలాలు" అంది సుధ.

"పోనీ మామయ్య పొలాలే అనుకో!"

నాకు నవ్వొచ్చింది. పోనీ అనుకోవడం ఏమిటి! అవి కచ్చితంగా మామయ్య పొలాలే.

"నీకెంత కట్నం ఇచ్చారు పెద్దమ్మా" అన్నాను.

"ఎంతమ్మా! మూడువేల అయిదు వందలు— అందులో వాళ్ళు మళ్ళీ నన్ను చీరలు కొనుక్కోమని వెయ్యి రూపాయలిచ్చారు. ఆ వెయ్యిలో మా నాన్న ఆరు వందలు పెట్టే చీరలు తెచ్చాడు నాకు. ఎందుకంటే, వెండి కంచం కొనాల్సి వచ్చిందట. దానికి డబ్బు తక్కువైందట. అందుకని."

"అప్పుడు మీ నాన్నకెంత పొలం ఉండేదో!"

"ఎంత లేకేం జయా. ఇరవై ఎకరాలుండేది. అయిదెకరాల గరువుండేది. శేషమ్మత్త పొలం రెండెకరాలుండేది. అయినా, ఈయన నా కట్నం దగ్గర చాలా ఆలోచనలు చేసి పాపం చివరికీ సంబంధం ఖాయం చేసేడు. ఆ కట్నం సొమ్ము మూడు వేల అయిదు వందలు, పెళ్ళి ఖర్చూ, నా పెద్దకూతురు పుట్టినప్పుడు పురిటి ఖర్చూ తప్ప ఈ ఇంటి సొమ్ము ఇంక నేనేం ఎరగను."

"మా అమ్మకసలు పెళ్ళి ఖర్చే లేదు గదా?"

"అవును. మీ అమ్మ చదువుకుంటానని గోలచేస్తే గుంటూర్లో ఉంచి చదివించాడు. అదీ మా పిన్ని ఇంట్లో ఉంచి. హాస్టల్ ఖర్చు లేదు. ఆ రోజుల్లో కాలేజీ ఫీజెంత? చాలా తక్కువ. ఇప్పట్లా ట్యూషన్లూ లేవు. అది ఇష్టపడ్డవాణ్ణి చేసుకోడానికి ఈయన వీల్లే దన్నాడు. దానికిష్టం లేకుండా ఈయన దానికో సంబంధం చూశాడు. అదేమో మీ నాన్నని పెళ్ళి చేసుకుని వచ్చింది. ఈయన ఇంటికి రావద్దన్నాడు. ఇంతా చేస్తే అది కులాంతరమూ కాదు. మతాంతరమూ కాదు. చుట్టాలబ్బాయే- అతనికి ఆస్తి లేదని. మీ అమ్మ ఈ ఇంటి సొమ్ము అసలెరగదు, ఆ చదువు తప్పితే. ఆఖరికి పెళ్ళి చేసుకోడానికి వెడుతూ, మెడలో ఉన్న గొలుసు కూడా తీసిచ్చిపోయింది. అది మొదలు మీ అమ్మా నాన్నా చాలా కష్టాలు పడ్డారు. వాళ్ళు ఇద్దరూ ఉద్యోగాలు సంపాదించుకుని స్థిరపడ్డానికి దాదాపు అయిదారేళ్ళు పట్టింది. అప్పటివరకూ మా నాన్న వాళ్ళకి రూపాయి సాయం చెయ్యకపోగా, పరాయి

> "ఆయనకి తనతో బతికే భార్య మీద, తన పంచన చేరిన అక్క మీద, కడుపున పుట్టిన బిడ్డల మీద గౌరవంగానీ, శ్రద్ధగానీ లేవు. అంటే నీకు కోపం వస్తుందిగానీ, అది నిజం."

వాళ్ళని వెక్కిరించినట్లు వెక్కిరించేవాడు. అందుకే వాళ్ళు అందరికీ దూరంగా ఢిల్లీలో స్థిరపడిపోయి హాయిగా బతికారు. వాళ్ళకి ఉద్యోగాల్లో ప్రమోషన్లు, ఉండడానికో ఇల్లు, ఇవ్వన్నీ అమిరాక అప్పుడు అంతా ఢిల్లీ పనులుంటే వెళ్ళి వాళ్ళ ఇంట్లో దిగడం సాగించారు. అదే మీ నాన్నకి కోపం. అందుకే రాడిక్కడికి. పెళ్ళి చేసుకుని వస్తే గుమ్మం తొక్కద్దన్నాడు కదా మావగారు. అదమ్మా ఆడపిల్లలకి జరిగే మర్యాద."

"మరి విజయ పిన్నికో."

"విజయ పిన్ని పెళ్ళినాటికి ఇంకాస్త పెరిగాయి కట్నాల రేట్లు. వాటితోపాటు పొలాల రేట్లూ, వడ్ల బస్తాల రేట్లూ, మినుముల రేట్లూ పెరగలా మరీ! దానికి పదివేలిచ్చాడు. అంతే."

ఒక పక్క నుంచి కట్నాల పీడింపు లెక్కువగా ఉన్నాయనీ, అదంతా ఇవ్వడానికి ఆడపిల్లల తండ్రులు ఆస్తులు అమ్ముకుంటున్నారని వింటూంటే, ఆస్తి ఉంచుకుని కూడా ఆడపిల్లల కోసం ఖర్చుపెట్టని తండ్రుల గురించి పెద్దమ్మ చెబుతోంది. వీళ్ళ గురించి ఎవరూ మాట్లాడరేం? ఇదే అమ్మతో అన్నాను నేను.

"అంటే కట్నాలు ఇవ్వడం మంచిదంటావా నువ్వు" అంది అమ్మ.

"కట్నం గురించి కాదమ్మా. మన దగ్గర శక్తి ఉన్నప్పుడు ఏ వస్తువైనా మనకి నచ్చింది కొనుక్కోవాలనుకుంటాం గదా! చవగ్గా వచ్చింది గదా అని నచ్చనిది కొనుక్కోం గదా. అలాంటప్పుడు కట్నం తప్పనిసరి అనుకున్నప్పుడు, డబ్బున్న తండ్రులు పిల్లకి నచ్చినవాణ్ణి కొంచెం ఎక్కువ ధర పెట్టి కొనిపెట్టవచ్చు గదా!"

"దాని వలన ఆడవాళ్ళ స్థితి బాగుపడుతుందంటావా? ఆ డబ్బు పెళ్ళికొడుకు తీసుకోడు. తన భార్యకూ ఇవ్వడు. తలిదండ్రులకే పోతుంది. మళ్ళీ ఆ పిల్ల వాళ్ళ మీద ఆధారపడాల్సిందే. మగపిల్లవాడి కోసం ఎన్ని కష్టాలైనా పడతారు. ఎంత ఆస్తి అయినా ఖర్చు పెడతారు. ఆడపిల్ల అత్తగారింట్లో ఎలా ఉందో, ఎంత కష్టపడుతోందో గమనించినా పట్టించుకోరు. ఈ పుట్టింటి అండ లేకనే కదా ఇన్ని ఆత్మహత్యలు. నిజానికి ఉత్తర హిందూస్థానంలో ఉన్న కట్నాల పిచ్చి దక్షిణంలో లేదు. కొన్ని కులాల్లో ఎక్కువ కట్నం అంటారు. వాళ్ళ దగ్గర బాగా డబ్బుండి ఇస్తారు. ఆస్తి ఉంటే భాగం పెట్టరా? అలాగన్న మాట. కొన్ని కులాల్లో ఎంత డబ్బున్నా ఆడపిల్లకి పెట్టడానికి వెనకా ముందూ ఆలోచించి, ఉన్నదంతా కొడుక్కి కట్టబెట్టి, చివరికి అతని మీద ఆధారపడతారు. పెద్దవాళ్ళు చేసే పెళ్ళిళ్ళు తగ్గి, పిల్లలే పెళ్ళిళ్ళు చేసుకునే స్థితికి వస్తేగానీ కట్నాలు పోవేమో!"

మేం అలా మాట్లాడుతుంటే గాయత్రి మాకు కాఫీ తెచ్చిచ్చి "రాజు బావ మిమ్మల్నందర్నీ రమ్మంటున్నాడు. పొలం చూపిస్తాట్ట" అంది — సన్నగా సూదిలా ఉండే గాయత్రి కళ్ళు చాలా చురుగ్గా ఉంటాయి. ఈ పిల్ల ఎవరో తెలీలేదు.

మేం బయలుదేరే వేళకి శారదత్తయ్య మాకు పెద్ద ఫ్లాస్కుతో కాఫీ ఇచ్చింది. ఆవిడ అనసూయత్తలా అతిగా మాట్లాడదు. చేసే పనిలో ఇష్టం, ప్రేమా ఉంటాయి. ఇలాంటి తల్లి పెంపకం వల్లనేమో రాజుకి మనుష్యుల్ని ప్రేమించడం, స్నేహంగా ఉండడం అలవాటయింది. చిన్న మామయ్య కొడుకు సుందరం ఎవరితోనూ కలవడు. మనసు విప్పి మాట్లాడడు. మేమంతా చాలా సుఖంగా ఉన్నామనీ - తన తండ్రీ, తల్లీ, తనూ చాలా కష్టపడిపోతున్నారనీ అనుకుంటాడు. సుందరానికి హైదరాబాద్‌లో ఉద్యోగం రావడానికి బడా బాబే కారణం. అందుకని ఆయన్ని కొంచెం గౌరవిస్తాడు. రవికి కుటుంబ రాజకీయాలు తెలీవు. వాడికి తన చదువూ, సంపాదనా తప్ప చిన్నప్పటినుంచీ మరో ధ్యాస లేదు. కానీ, అందరితో సరదాగా ఉంటాడు. అడిగితే తప్ప అమెరికా గురించి చెప్పని ఇంకో మంచి గుణం కూడా ఉంది వాడిలో. వాడికీ మనుష్యులంటే ప్రేమ ఉంది. ఆ ప్రేమ ప్రకటించే శక్తి వాడికి డాలర్లిచ్చాయి. ఎవరి మీదా అసూయపడే అవసరం వాడికి లేదు. మొదటినుంచీ వాడికి ఒకే గమ్యం. దాన్ని చేరుకోడానికే శ్రమిస్తాడు. పక్కనేం జరిగినా పట్టించుకోడు. రాజు కూడా జనాన్ని ప్రేమిస్తాడు. వాడికీ అసూయ లేదు. రవి డాలర్లతో ప్రేమ ప్రకటిస్తే, రాజు మాటతో, సహాయంతో ప్రకటిస్తాడు. మనసు విప్పి మాట్లాడతాడు. రాజు నాకు చాలా నచ్చాడు.

రాజు మమ్మల్ని పోస్టాఫీసు బజారులో నుంచి కాలువగట్టుకు తీసుకువెళ్ళాడు. ఆ బజారులో దాదాపు అరడజను కుటుంబాలు ఊరు వదిలి వెళ్ళిపోయాయి - పొలాలు అమ్ముకుని, ఇళ్ళు పాడుపెట్టుకుని.

"ఎందుకనిరా రాజూ" అంది పెద్దమ్మ అమాయకంగా.

"ఒకటి చెబుతాను విను అత్తా! పొలం మీద గౌరవం లేనివాడికి పొలం ఉండకూడదు. పొలం అంటే తల్లితో సమానం. మనకి అన్నం పెడుతుంది గదా. అలాంటి తల్లిని ఎవరికో కౌలుకిచ్చి అవసరం వచ్చినప్పుడల్లా ముక్కలు ముక్కలుగా సరికి అమ్మేవాళ్ళకి పొలం ఎందుకు, చెప్పు? పొలంలో వ్యవసాయం ఇష్టంగా చేసుకునే వాడికి ఉండాలి. అప్పుడు దాని మీద వాడికి ప్రేమ ఉంటుంది."

"వ్యవసాయం చెయ్యడం అందరికీ చేత కావద్దూ? కొందరికి చేతకాకపోవచ్చు. దానికీ ఊరు విడిచిపోవడానికీ లంకేమిటి" అంది పతివ్రత పిన్ని.

పెద్దమ్మ కన్నా అమ్మ కన్నా పిన్ని చిన్నదే అయినా, వాళ్ళకన్నా కొంచెం అమాయకంగా ఉంటుంది - తెలివిగా ఉండవలసింది పోయి.

"ఈ ఊరు విడిచిపోయినవాళ్ళందరూ బీదవాళ్ళేం కాదు. పొలాలున్నవాళ్ళే. ఒక ఎకరం పొలం మీద ఆధారపడి బతికి, దాన్ని పదెకరాలు చేసినవాళ్ళు ఈ ఊళ్ళో ఉన్నారు. కానీ, వీళ్ళో! ఉన్న పదెకరాలనీ కొంచెం కొంచెం అమ్ముకుని చివరికి వెళ్ళిపోయారు. వీళ్ళకి వీళ్ళ శక్తిమీద గౌరవం లేదు. పొలం మీద అంతకన్నా లేదు. ఆఖరికి వాళ్ళ భార్యా బిడ్డల మీద కూడా శ్రద్ధ, గౌరవం లేవు."

"నువ్వు చెప్పేది నాకేం అర్థం కాదు" అంది పిన్ని.

"వాళ్ళ సంగతి వదిలెయ్. నీకర్థమయ్యేలా చెప్పాలంటే నీ పుట్టింటినే ఉదాహరణగా తీసుకో! మీ తాత మీ నాన్నకి ఎంత పొలం అప్పగించి పోయాడు. పాతిక ఎకరాలిచ్చాడు - అవునా?"

"అవును."

"అందులో పండని పొలం ఉందా అంటే లేదు. ఆడపిల్లలకేమైనా ఇచ్చాడా అంటే లేదు. దానం చేశాడా అంటే లేదు. స్కూళ్ళు కట్టించాడా అంటే లేదు. లైబ్రరీ కట్టించాడా అంటే లేదు. మరి ఆయన చేతి మీదుగా పదిహేనెకరాల పొలం అమ్మేశాడు. ఎందుకు?"

"ఎందుకు?"

"ఆయనకి తనతో బతికే భార్య మీద, తన పంచన చేరిన అక్క మీద, కడుపున పుట్టిన బిడ్డల మీద గౌరవంగానీ, శ్రద్ధగానీ లేవు. అంటే నీకు కోపం వస్తుందిగానీ, అది నిజం. బహుశా అది ఫ్యూడల్ మగవాడి మనస్తత్వమేమో మరి. పొలంలో చేసే వ్యవసాయం

దగ్గర్నుంచీ ఇంట్లో వండే కూరల దాకా అతనిదే పెత్తనం. భార్య అనారోగ్యవంతురాలు. పదిమంది బిడ్డల్ని కన్నది. మరి ఆ రోజుల్లో కుటుంబ నియంత్రణ లేదా? ఉంది. పదిమంది బిడ్డల్లో ఎంతమంది బతికారు? అయిదుగురు. ఎప్పుడు చూసినా ఆవిడ అటు కడుపుతో ఉండో, ఇటు పసిబిడ్డ తల్లిగానో ఉండేదట. జబ్బులతో, కాన్పులతో ఉసూరుమంటూ ఉండేదట. కనీసం స్నానం చెయ్యడానికి కూడా ఓపిక లేకుండా ఉండేదట.

ఎప్పుడూ మురికి ఓడుతూ, జుత్తు ముడి వేసుకుని ఉండేదట. ఈయన తెల్లవారగానే ఇస్త్రీ బట్టలు వేసుకుని, కర్చీఫ్ మడతల్లో పౌడరు వేసుకుని బయలుదేరేవాడు. ఊరి వ్యవహారాలు కావాలి. ఏ వ్యవహారం చేసినా, ఏం చెయ్యబోయినా ఇంట్లో చెప్పే పని లేదు. పొలం అమ్మినా, నగలు తాకట్టు పెట్టినా ఎవరి సలహా అక్కర్లేదు. అసలు ఆయన ఇంట్లో ఎవరితోనైనా మనసు విప్పి మాట్లాడేవాడా! చాలా ముభావంగా ఉండేవాడు. మాట్లాడితే చులకనౌతానని భయం. మీ అమ్మ తలుపుచాటున నిలబడి ఆయనతో రెండు మాటలు మాట్లాడేదట. అంతే. అదుగో అలాంటి కుటుంబాలే ఇవి. వాళ్ళ మగపిల్లలకి కాస్త చదువులు వచ్చాయి. అందుకోసమని పిల్లలకి ఉద్యోగాల్లొచ్చిన ఊళ్ళకి వెళ్ళిపోయారు. ఆ పిల్లలేమో ఆస్తులు అమ్ముకురమ్మని వేధిస్తారు. అమ్ముకొచ్చాక, ఇచ్చేదాకా వేపుకు తింటారు. ఇచ్చినాక ఇంకా బతికి ఉన్నందుకు విసుక్కుంటారు. అవీ వీళ్ళ బతుకులు." రాజు ఊపిరి పీల్చుకోడానికి ఆగాడు. నేను విస్మయంతో చూస్తున్నాను, అతని మొహం వంక.

"మా తాతయ్య అదృష్టం బావుండి ఇంకా కొంత పొలం మిగలడమేకాక, మా నాన్నలకి చదువు అబ్బలేదు. దాంతో 'విధా! ఖర్మమా!' అని ఇక్కడ ఉండిపోయారు. కాకపోతే ఏ గుమాస్తా ఉద్యోగాలో చూసుకుని పోయేవాళ్ళు."

"గుమాస్తా ఉద్యోగాలేం? ఈ ఊరి వాళ్ళకి అంతకన్నా మంచి ఉద్యోగాలు రాలేదా" అన్నాను తెలుసుకుందామని. "వచ్చాయిలే. ఊర్కే అంటున్నాను. మీ అమ్మ ఫ్రెండు విక్టోరియా ఆంటీ ఉంది. ఆవిడ కొడుక్కి పోలీస్ సర్వీస్ సెలెక్షన్ వచ్చింది మొన్ననే. స్టేషన్ నుంచి వచ్చేదారిలో పెద్ద మేడ కట్టాడు చూడు, ఆయన కొడుకు దుబాయ్‌లో పని చేస్తున్నాడు. ఇంకా చాలామందికి మంచి ఉద్యోగాలే వచ్చాయి! అదికాదు నేను చెప్పేది. ఇప్పుడీ అరడజను కుటుంబాలు వెళ్ళిపోతే ఊరికేం నష్టం లేదు. ఆ పొలాలు కొనుక్కున్న వాళ్ళు హాయిగా పండించుకుంటున్నారు."

"వ్యవసాయానికి కూడా చాలా పెట్టుబడి పెట్టాలట. సరిగ్గా పండవుట కొన్నిసార్లు. అదంతా మనం పడలేం. దానికి తగ్గవాళ్ళు పడతారు" అంది పిన్ని మళ్ళీ.

"నీ ఉద్దేశం నాకర్థం అయిందిలే అత్తా. అదంతా పూర్వం మీరనుకునే మాటలు! అంతే. ఈ పనికి వీళ్ళూ, ఆ పనికి వాళ్ళూ అని ఎవరి మొహానా ఉండదు."

> "చిన్న మామయ్య చాలా తెలివి తక్కువ పని చేస్తున్నాడు రాజా. ఈ గాలీ, ఈ వెల్తురూ, ఇంత ఇల్లూ వదలిపెట్టి కొడుకు పంచన చేరడం బాగాలేదు" అంది పెద్దమ్మ.

"ఇంకేమిటి ఈ ఊరి సంగతులు" అంది అమ్మ. "నిజం చెప్పాలంటే ఈ ఊళ్ళల్లో పెద్ద గొడవలుండవు. వర్షాలు కురవవనీ, కరువులనీ ఉండవు, ఎప్పుడో తప్ప. పొలాలన్నీ బాగా పండుతాయి. పంట కాలవలున్నాయి. డ్రెయిన్స్ ఉన్నాయి. మంచి నీళ్ళున్నాయి. గేదెలకి గడ్డి లేక చచ్చిపోవు. ముఠా కక్షలూ, హత్యలూ, కోర్టులూ లేవు, ఎప్పుడో తప్ప. నిదానంగా ఉంటుంది బతుకు - చిన్న చిన్న జబ్బులకి ఊళ్ళో డాక్టరున్నాడు. ఆయన పనికిరాడనుకుంటే గంటలో గుంటూరు వెళ్ళొచ్చు. గుంటూరు నిండా డాక్టర్లే. తెనాలిలోనూ డాక్టర్లే. మీ హైదరాబాద్‌లో కోఠీనో, నాంపల్లో వెళ్ళినట్లు షాపింగ్‌లకి తెనాలి వెళ్ళొచ్చు. ఇక్కడ దేనికీ లోటు లేదు. ఏటిలో కూడా మంచి నీళ్ళ ట్యాంక్ కట్టారు. మిషనరీవాళ్ళు ఇంగ్లీష్ మీడియం స్కూలు కట్టారు. ఊళ్ళో పిల్లలు సిటీ బస్సెక్కి తెనాలి కాలేజీకి పోతారు."

"వెంకట్రామయ్య పెద్దనాన్న బావున్నాడా? మణి ఎలా ఉందో" అంది పెద్దమ్మ.

"ఆయనకేం అత్తా! వడ్డీ వ్యాపారం కదా! గుంటూర్లో సినిమాహాలు కట్టాడు. మన ఊళ్ళో వడ్ల మిల్లుంది. తన ఇల్లంతా బ్రహ్మాండంగా కట్టించుకున్నాడు."

"మరి శాస్త్రిగారి పిచ్చిపెళ్ళాం ఏమయిందో!"

మా పెద్దమ్మ సలభై ఏళ్ళనాడు ఊరు వదిలి వెళ్ళినా, ఇక్కడి కబుర్లు తెలుసుకుంటూనే ఉంటుంది. ఏడాదికొకసారి వచ్చి అందర్నీ చూసి వెడుతూ ఉంటుంది.

"ఆవిడేం కాలేదు. ఆయన పోయాడు. పోయాక ఈవిడ పిచ్చి తగ్గిపోయింది. ఇప్పుడు హాయిగా ఉంది."

"అదేం పిచ్చో!"

"మన నాయనమ్మకి - అదే, మీ అమ్మకి ఫిట్లు ఎందుకు వచ్చేవో తెలుసా?"

"చెప్పు - నువ్వు మా అందరికన్నా ముందు పుట్టినట్లున్నావు" అంది అమ్మ అతని నెత్తి మీద ఒక మొట్టికాయ వేసి.

"అదుగో ఆ కాలువ ఒడ్డున పెంకుటిల్లుంది చూశావా? అది వడ్లు దంచే బాలమ్మది. మన ఊళ్ళో వడ్లమర రాక ముందు మన ఇంట్లో వడ్లు దంచడానికి వచ్చేది. ఆవిడ వడ్లు దంచడానికి వచ్చినప్పుడల్లా ఈవిడకి ఫిట్లు వచ్చేది. ఆ పెంకుటిల్లు బాలమ్మకి తాతయ్య కట్టించి ఇచ్చిందే. బాలమ్మ కొడుకు ఎంకటేశులుంటాడు చూడు. చిన్న తాతయ్యగారింట్లో కొన్నాళ్ళు కమతానికి ఉన్నాడు. వాడి మూతి అచ్చం తాతయ్యదిలాగే ఉంటుందిట."

"నోర్మొయ్యరా! సన్యాసీ" అంది పిన్ని నవ్వు ఆపుకుంటూ. ఈ కథలన్నీ వాళ్ళకి తెలియనివి కావేమో!

నడిచి నడిచి పొలం వచ్చేసింది. ప్రస్తుతం అక్కడేం పనులు జరగడం లేదు. కోతలకి ఇంకా రెండు నెలల సమయం ఉందట. చిన్న మామయ్య అమ్మిన పొలం చూపించాడు. పక్కనే ఉంది. నాట్లుకాకముందే అమ్మేడట. పెద్దమ్మ అందరికీ కాఫీ ఇచ్చింది.

"ఈ గాయత్రి ఎవరు రాజా" అంది సుధ ఉన్నట్లుండి.

"అదా! అది మంగమ్మగారి మనవరాలు. దానికో పెద్ద కథ ఉందిలే. వింటానంటే చెబుతా."

"అడిగాక వినక తప్పదు గదా!"

"మీ అమ్మ మేనత్త శేషమ్మగారి పేరు వినే ఉంటావుగా!"

"అయ్యో! ఎందుకు వినలేదూ? శేషమ్మత్తని నేను చూశాను కూడా! హైదరాబాద్ వచ్చింది. అమ్మ తీసుకొచ్చింది ఓసారి."

"ఆవిడ కథ తెలుసా నీకు? చెప్పనా?"

"తెలుసులే. బాల వితంతువు. నగలతో, మామగారిచ్చిన డబ్బుతో మీ ఇంటికి వచ్చింది."

"నే చెబుతా విను మా మేనత్త సంగతి" అని పెద్దమ్మ అందుకుంది. "ఆవిడ ఆ డబ్బూ నగలూ తెచ్చి మా తాతయ్యకిచ్చి, వాటితో తనకి పొలం కొనిపెట్టమని అడిగింది. కొంటాను కొంటానంటూనే కొనకుండా చచ్చిపోయాడాయన. తన తమ్ముడయిన మా నాన్నని సతాయించగా, సతాయించగా, తను అమ్మదలుచుకున్న పొలం ఒక ఎకరం ఆవిడ పేర పెట్టాడు. కానీ, ఆవిడ చనిపోయేవరకూ దానిమీద వచ్చే అయివేజు పూర్తిగా ఆవిడకి ఇవ్వలేదు. జబ్బు మనిషి అయిన మా అమ్మని కూర్చోపెట్టి మాకందరికీ ఎంతో సేవ చేసింది ఆవిడ. మమ్మల్నందర్నీ పెంచింది కూడా ఆవిడే. మేం పురుళ్ళు పోసుకుంటే ఆవిడే మాకు దిక్కు. మాకు జబ్బులు చేస్తే కూడా ఆవిడే మాకు చేసేది. పిల్లలు లేని ఆవిడ శక్తినంతా మాకే ధార పోసింది." పెద్దమ్మ కళ్ళు చెమర్చాయి. కళ్ళజోడు తీసి తుడిచి పెట్టుకుని, "ఈ మంగమ్మగారి కథ కూడా అంతే. అది ఇంకా అన్యాయంగా ఉంటుంది. ఈవిడ మాకు దూరపు బంధువు. ఆవిడకి ఈ ఊళ్ళో కాస్త పొలం ఉంది. దాని మీద అయివేజు ఇవ్వక రైతులు ఏడిపిస్తుంటే దానిని మా తాతయ్యకి అప్పజెప్పింది. ఈయన కూడా ఆవిణ్ణి ఏడిపించాడు. చివరికి కూతుర్ని తీసుకొచ్చి మా ఇంట్లోనే ఒక గదిలో ఉండిపోయింది. ఆ కూతురికి మా తాతయ్య ఒక దిక్కుమాలిన సంబంధం చూసి పెళ్ళి చేయించాడు. అతగాడొట్టి తెలివి తక్కువవాడు. ఆ తెలివి తక్కువవాడు మా తాతయ్య దగ్గర పనిచేసేవాడు. అప్పట్లో పంచాయితీ వారు ఇంకా మంచి నీళ్ళ పంపులు వెయ్యలేదు. ఊరి చివర మంచినీళ్ళ బావిలో నుంచి నీళ్ళ కావిడి తెచ్చేవాడు. బండి తోలుకుని పొలం వెళ్ళేవాడు. ఈవిడ, మంగమ్మగారు మా ఇంట్లో వంట చేస్తూ, పచ్చళ్ళు నూరుతూ, కందులూ, మినుములూ విసురుతూ తాతయ్య ఇచ్చే పదీ పరకా తీసుకుని బతికేది. ఆవిడ కూతురు విస్తళ్ళు కుట్టీ, ముత్తయిదువగా పెళ్ళిళ్ళకు వెళ్ళి కాలం గడిపేదిగానీ, వాళ్ళెవరూ తాతయ్య మీద కోర్టుకి వెళ్ళలేదు. గట్టిగా పోట్లాడినప్పుడు ఓ వంద రూపాయలిచ్చేవాడు. కార్తీకమాసంలో కాలవ స్నానానికి వెళ్ళి కాలు జారి కాలవలో పడి చచ్చిపోయింది మంగమ్మగారు. ఆవిడ పోయిన ఏడాదికే మా తాతయ్య కూడా పోయాడు. పెత్తనం మా నాన్న చేతికొచ్చింది. మంగమ్మ అల్లుడికి మానాన్న ఎదుట మాట్లాడే ధైర్యం లేదు. కూతురే చాలాసార్లు రొక్కించి అడిగింది.

దానితో మా నాన్న ఆవిడ చేతిలో ఓ నాలుగువేల రూపాయలు పెట్టి పొలం తనకి అమ్మినట్లు రాయించేసుకున్నాడు. ఆ నాలుగువేలు ఆవిడ జబ్బుపడ్డప్పుడు ఖర్చయిపోయాయి. ఆవిడకి చాలా జబ్బు చేసింది. ఆరు నెలలకి పైనే గుంటూర్లో ఉండి వైద్యం చేయించుకుంది. తరువాత ఇక మా నాన్న ఇచ్చే కూలీయే ఆధారం. అప్పటిదాకా పిల్లలు లేని ఆవిడకి సలభయ్యో పడిలో గర్భం వచ్చింది. ఈ గాయత్రిని కని ఆవిడ చనిపోయింది. ఆమె పోయిన ఏడాదికే అతనూ పోయాడు. దాన్ని మా అమ్మే పెంచింది ఓ ఏడాది. తరువాత శారద పెంచుతోంది. ఎలాగైనా శారద దారి వేరు."

"ఎండ చురుక్కుమంటోంది ఇంక వెడదాం. మీ బాబాయిగారికి భోజనం వేళైంది" అంది పతివ్రత పిన్ని.

కొత్తగా డబ్బు సంపాదించి కొత్త పద్ధతిలో కట్టిన కొత్త ఇళ్ళు, పాతబడి పెచ్చులూడిపోయిన పెంకుటిళ్ళు, రెల్లు కప్పులు వేసిన ఇళ్ళు దాటుకుంటూ

దాటుకుంటూ నడుస్తుంటే ఒక పెద్ద మేడ మీద డిష్ యాంటెనా కూడా కనిపించింది.

"మొత్తానికి ఇది జీవం ఉన్న ఊరు" అనిపించింది.

"చిన్న మామయ్య చాలా తెలివితక్కువ పని చేస్తున్నాడు రాజా. ఈ గాలీ, ఈ వెల్తురూ, ఇంత ఇల్లూ వదిలిపెట్టి కొడుకు పంచన చేరడం బాగాలేదు" అంది పెద్దమ్మ.

"నేనెంతో చెప్పి చూశాను. వినలేదు. అసలు శ్రీలక్ష్మికింత కట్నం ఇచ్చి ఈ సంబంధం చెయ్యడం కూడా నాకిష్టం లేదు. మన వెనుక బజార్లో ఉండే వెంకటరత్నం మాస్టారబ్బాయి రఘు శ్రీలక్ష్మిని చేసుకుంటానని బాబాయిని ఎన్నోసార్లు అడిగాడు. తనకి కూడా రఘు అంటే చాలా ఇష్టం. రఘుకి ఆడంబరాలు గిట్టవసలు. సింపుల్‌గా పెళ్ళి చేసుకుంటానన్నాడు. కట్నం అక్కర్లేదన్నాడు. అమ్మిన పొలం శ్రీలక్ష్మి పేర రాసిచ్చి, రఘుకిచ్చి పెళ్ళి చెయ్యమని ఎంతో చెప్పాను. వినలేదు. పెళ్ళికి ముందు అది చాలా ఏడ్చింది. అనసూయ పిన్ని దాన్ని తిట్టింది."

"ఎందుకని రఘుకివ్వనంది?"

"వాడు పల్లెటూరి వాడట. ఉద్యోగం లేదట. నీకు తెలుసా జయా? వాడి పొలం అంతా మెట్టపొలం. పసుపు వేస్తాడు. మనకన్నా రెట్టింపు వస్తుంది వాడికి. వాళ్ళమ్మ చాలా మంచిది."

"మీ బాబాయి నచ్చజెప్పలేదా మరి పిన్నికి."

"ఆయనకీ ఇష్టమే బస్తీ సంబంధం, గొప్పగా పెళ్ళి చెయ్యడం. ఇప్పుడు ఇంట్లో నగం అమ్ముతానంటాడు. కొనడానికి మా నాన్న దగ్గర డబ్బు లేదు. ఇల్లు కొనాలంటే పొలం అమ్మాలి. అది నా కిష్టం లేదు. మమ్మల్ని అలాంటి ఇరుకులో పెట్టాడు. ఇదంతా సుందరం చేస్తున్నదే. డబ్బంతా తెచ్చి హైదరాబాద్‌లో ఎపార్ట్‌మెంటు కొనమంటాడు. పెళ్ళికాగానే ఎపార్ట్‌మెంటులో తల్లీతండ్రీ ఎక్కువై పోతారు. అప్పుడుంటాయి వీళ్ళ పాట్లు."

ఇంటికొచ్చేసరికి అందరికీ గుండెల్లో బరువుగా ఉన్నట్లనిపించింది. బడాబాబుకి శారదత్త భోజనం పెట్టిందని తెలిసి పిన్ని స్తిమితపడింది. అందరికీ హాలులో వరుసగా భోజనాలు వడ్డించారు శారదత్తయ్య, గాయత్రీ. అనసూయత్త అలసి పోయానని పడుకుంది.

కొంచెం ఎక్కువగానే తిన్నట్లనిపించింది.

"నువ్వొక్కదానివే ఉంటావు కాబోలు! వండుకుంటావా? హొటల్‌లో తింటావా" అంది సుధ.

"మేం పగలు క్యాంటీన్‌లో తింటాం. సాయంత్రం పనిమనిషి వండేస్తుంది. నలుగురం కలిసి ఒక అపార్ట్‌మెంట్ తీసుకున్నాం. బావుంటుంది. రాకూడదూ ఎప్పుడైనా! నిన్ను బాగా తిప్పుతాను టూరిస్ట్ బస్‌లలో."

పెద్దమ్మా, అమ్మా కబుర్లలో పడిపోయారు. వాళ్ళ చిన్ననాటి ముచ్చట్లు చెప్పుకుని లోకాన్నే మర్చిపోతున్నారు. ఆ కబుర్లు వింటూ ఉంటే అప్పుడు వాళ్ళు నవ్వుతున్న నవ్వు ఇంకా పదేళ్ళు ఆరోగ్యంగా బతకడానికి చాలుననిపించింది. నేను సుధని చెయ్యిపట్టుకుని తీసుకొచ్చి ఎవరూ లేనిచోట కూర్చోబెట్టి అడిగాను.

"చెప్పు సుధా, నీ సంగతి."

"నీ సంగతి చెప్పు ముందు" అంది ఎదురు తిరిగి.

"ఏం ఉందీ! నేనీ ఉద్యోగంలో చేరి ఏడాదైంది. చాలామంది స్నేహితులయ్యారు. ఆడవాళ్ళూ, మగవాళ్ళూ. నేనెవ్వర్నీ నా జీవితంలోకి ఆహ్వానించే దృష్టితో ఇంకా చూడడం లేదు. పెళ్ళి మీదకి నా ఊహలు పోవడం లేదు" అన్నాను.

అప్పుడు చెప్పింది సుధ. తను ఎం.ఎ చదివేటప్పుడు ఒకతన్ని పెళ్ళి చేసుకోవాలనుకుందట. కానీ, పెద్దమ్మ ససేమిరా ఒప్పుకోలేదట. పైగా తను చూసిన సంబంధమే చేసుకోవాలని వాగ్దానం కూడా చేయించుకుందట. ఆవిడ సంబంధాలు చూస్తూనే ఉందట. ఏదీ కుదరడం లేదట.

"ఎందుకని కుదరడం లేదు?"

"జాతకాలంటారు. కట్నాలంటారు. క్వాలిఫికేషన్ ఎక్కువైందంటారు. తక్కువైందంటారు."

"అప్పుడతన్ని ఎందుకు వదిలేశావు? కేవలం అమ్మకోసమేనా?"

"అవును. నాకు ధైర్యం చాలలేదు. అతను తెలుగువాడు కాదు. మన కులం కాదు. మా అమ్మకి తెలిసి గొడవ చేసింది. బెదిరించింది. ఇంక అతనికి చెప్పేశాను. ఒక నవ్వు నవ్వి వెళ్ళిపోయాడు. ఇప్పుడతనికి పెళ్ళయిపోయింది. మద్రాసుకి ట్రాన్స్‌ఫర్ చేయించుకున్నాడు. స్టేట్ బ్యాంక్‌లో ఉద్యోగం."

"పెద్దమ్మ అప్పుడలా చేసింది గానీ, నువ్వు ఆవిణ్ణి కన్విన్స్ చేస్తే మారి ఉండేది. ఆవిడ నువ్వనుకున్నంత చెడ్డదిగాదు. చాలామంది ఆడవాళ్ళు బయటికి అలా పులి బొమ్మ మొహానికి వేసుకుని తిరుగుతారు. వాళ్ళ అసలు మొహం వేరే ఉంటుంది. కన్నబిడ్డలకు కూడా దాన్ని చూసే ఓర్పు ఉండదు. ఎందుకనంటే, మన సమాజంలో నిజాన్ని వెతుక్కునే తీరిక ఎవరికీ లేదు. తమకి తెలిసిన కొంచెమే సర్వస్వం అని ఎవరికి వాళ్ళు అనుకుంటారు."

సుధ ఎటో చూస్తూ కూర్చుంది.

"మేము మీ కంటే అన్ని విధాలా అధికులం అని విర్రవీగే మగవాళ్ళల్లోనే చాలామందికి ఆలోచనలేనప్పుడు, వాళ్ళెప్పుడూ అణచి ఉంచడానికి ప్రయత్నించే స్త్రీలలో ఎలా ఉంటుంది? ఆడవాళ్ళకి ఆలోచన లేదనీ, గయ్యాళులనీ అనే వాళ్ళంటే పరమ చిరాకు నాకు. వాళ్ళ ఆలోచన వికసించడానికి, వాళ్ళలో ఒక బ్యాలెన్స్‌డ్ అవుట్‌లుక్ రావడానికి ఎవరు దోహదం చేస్తున్నారు? మీ అమ్మని మీ కంటే మీ నాన్నే బాగా అర్థం చేసుకున్నారు" అన్నాను.

"ఆయనకి ఆవిడంటే చచ్చే భయం" అంది సుధ ఠకీమని.

"అదంతా వొట్టిదే. ఆయన కెందుకు భయం? ఆవిడలా ఉండడమే ఆయనకిష్టం. లేకపోతే ఎప్పుడో ఆవిడ నోరు నొక్కేసి ఉండేవాడు. పైగా మీ అమ్మ మీ నాన్నని ఎప్పుడూ గౌరవంగానే చూస్తుంది. ఆయనకి కావల్సినవన్నీ చూడడమేగాదు, పిన్నిలా ఆయన అడుగులకి మడుగులొత్తే దాసిలా ఉండదు. మనిషిలా ఉంటుంది. అది కూడా ఆయనకిష్టం. నీకు తెలుసా? ఎంత సేవ చేసినా పతివ్రత పిన్నంటే

"నీ పిరికితనాన్ని మరొకరి చెడ్డతనం కింద చిత్రించడం మంచిది కాదు. అదివరకు ఆడవాళ్ళు ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యం లేక అణిగిపోయారు. ఇప్పుడు చాలామందికి ధైర్యం లేక అణిగిపోతున్నారు."

బాబాయికెంత లోకువో? చెయ్యకేం చేస్తుందన్నట్లుంటాడు."

"సింపుల్‌గా, నెమ్మదిగా ఎందుకుండవూ" అన్నాను పెద్దమ్మని ఆవిడొకసారి బెంగళూరు వచ్చి నా ఎపార్ట్‌మెంటులో పదిహేను రోజులున్నప్పుడు. మా స్నేహితులందరితో ఎంతో హాయిగా గడిపింది. మాకు కావల్సినవన్నీ వండిపెట్టింది. మేం ఆవిణ్ణి మైసూర్, శ్రావణబెళగొళ కూడా తీసుకువెళ్ళాం. అప్పటినుంచీ పెద్దమ్మ నాకు స్నేహితురాలైపోయింది.

"నేను గయ్యాళినీ కాను, ఏమీ కాను. మీ అమ్మలాంటిదాన్నే. అయితే, నేనిలా ఉండకపోతే మా అత్తగారూ, ఆడబడుచులూ నన్ను ఉత్త గంగిగోవును చేసి గాటకి కట్టేవాళ్ళు. అక్కడ వాళ్ళకన్నా నేను చిన్నదాన్ని. మనసు బాధపడితే ఓదార్చడానికి మా అమ్మకి చేతకాదు. ఇక్కడ నుంచి నాకెలాంటి అండదండలూ లేవు. ఇదంతా ఓ పోటీ ప్రపంచం అనుకో. నేను వాళ్ళ మీద పెత్తనం చెయ్యకపోతే వాళ్ళు నా మీద చేస్తారు. మనందరం హాయిగా ఉందాం అంటే వాళ్ళకి నచ్చదు. నా పొజిషన్ నిలబెట్టుకోడానికి నేనలా చెయ్యవలసి వచ్చింది. ఈ వేషం వెయ్యకపోతే నాకు గౌరవం లేదు. ఇది ఒక విధంగా గౌరవం లాక్కోడం అన్నమాట. మీ అమ్మకి ఆ అవసరం లేదు. హాయిగా ఆ ఉద్యోగం ఉంది. ప్రేమించిన భర్త ఉన్నాడు. అర్థం చేసుకునే పిల్లలున్నారు. అది ఏ వేషమూ వెయ్యక్కర్లేదు."

"ఈ సందర్భంగా నీ పిల్లల గౌరవాన్ని పోగొట్టుకున్నావు గదా" అంటే, "నేనేం పోగొట్టుకోలేదు. వాళ్ళు నన్ను ప్రేమిస్తూనే ఉన్నారు" అంది.

"చూశావా సుధా, నువ్వు ఈ క్షణం ఎవర్ని పెళ్ళి చేసుకున్నా మీ అమ్మ ఏమీ అనదు. అప్పుడు నువ్వు పొరపాటుపడ్డావనుకుని ఆ సంబంధం వద్దంది. అప్పుడయినా నువ్వు ఆవిణ్ణి సమాధానపరచడానికి ప్రయత్నించలేదు. పోనీ నీ అంతట నువ్వు పెళ్ళి చేసుకుని వెళ్ళిపోయి ఉంటే తరువాత ఆవిడే సమాధానపడేది. నీకు ధైర్యం చాలలేదు. నీ పిరికితనాన్ని మరొకరి చెడ్డతనం కింద చిత్రించడం మంచిది కాదు. అదివరకు ఆడవాళ్ళు ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యం లేక అణిగిపోయారు. ఇప్పుడు చాలామందికి ధైర్యం లేక అణిగిపోతున్నారు."

"నిన్ను బలవంతంగా ఎవర్నైనా ప్రేమించి, పెళ్ళిచేసుకుని పొమ్మని నేను చెప్పడం లేదు. నీకా అవసరం వస్తే ఎవరి కోసం దడవద్దన్నాను."

"నాకిప్పుడు పెళ్ళి మీద ఆసక్తి పోయింది, నిజంగా!"

"అయితే, ఈ పట్టుచీరల వేషాలు వెయ్యననీ, నీకిక సంబంధాలు చూడవద్దనీ మీ అమ్మకి చెప్పెయ్. మళ్ళీ ఎవరైనా నీకు సన్నిహితంగా వచ్చినప్పుడు, వాళ్ళు నీకు నచ్చారనుకుంటే, నీకు పెళ్ళి చేసుకోవాలనిపిస్తే అప్పుడు చేసుకో. ఆ స్టేట్‌మెంట్ కోసమే మీ అమ్మ ఎదురుచూస్తోంది. ఆవిడ నీకు పెళ్ళి చెయ్యదని నువ్వు అనుకుంటావనే ఇదంతా చేస్తోంది."

"నిజమేనేమో" అంది సుధ.

"పెళ్ళి కాలేదని కుంగిపోవడాలూ, అయిందని పొంగిపోవడాలూ - ఇవ్వన్నీ వొట్టి భ్రమలు" అని నవ్వింది.

తరువాత ఇద్దరం చాలా విషయాలు మాట్లాడుకుని బాగా నవ్వుకున్నాం. ఈలోగా పతివ్రత పిన్నీ బడాబాబు వచ్చి కూర్చున్నారు మా దగ్గర. పిన్ని సుధ మీద చాలా సానుభూతి కురిపించింది. నా మీద కూడా కొంచెం చూపబోయింది గానీ, నేను పడనివ్వలేదు. పిన్నీ వాళ్ళు రాత్రికి విజయవాడ వెళ్ళి, అక్కడ నుంచి బొంబాయి వెళ్ళిపోతారు. విజయవాడలో బడాబాబు చెల్లెలు ఉంది. అక్కడికి వెళ్ళడం పిన్నికి ఇష్టం లేదు. వీలున్నంత వరకూ ఆయన్ని వాళ్ళతో కలవనివ్వకుండా చేస్తూ ఉంటుంది.

ఆవిడలా చెయ్యడం ఈయనకీ ఇష్టమే. ఎందుకంటే, వాళ్ళతో కలసీ మెలసీ ఉంటే తడవకీ బొంబాయి వచ్చేస్తారు. సహాయాలడుగుతారు. ఎడంగా ఉండడమే మంచిది. ఇలా తను వాళ్ళకి ఎడంగా ఉండడం తన భార్య వల్లనేనని వాళ్ళు అనుకోవడం కూడా ఆయనకిష్టమే. ఎందుకంటే, వాళ్ళ సానుభూతి తన మీద ఉంటుంది. అయితే, ఇప్పుడు ఆనందపురంవరకూ వచ్చి విజయవాడ స్టేషన్లో

రైలెక్కుతూ, సొంత చెల్లెలు ఇంటికి వెళ్ళకపోతే బావుండదని ఒక రాత్రి అక్కడ ఉండడానికి కేటాయించింది పిన్ని.

'నాదేం లేదు. నా దేహం, ప్రాణం అన్నీ ఆవిడవే' అనేస్తాడు బడాబాబు. అందులో రాజకీయం అర్థంకాని పిన్ని నిజమేనని నమ్మి అతనికి మరింత వినయం ప్రకటిస్తుంది. బాబాయిని వాళ్ళ బంధువులంతా భార్యావిధేయుడు అంటారు. నిజానికి ఎవరు ఎవరికి విధేయులో వాళ్ళకి అర్థం కాదు.

అప్పటికే రవీ, రాజూ కూడా వచ్చి కూర్చున్నారు. రవికి రాజు బాగా నచ్చినట్లున్నాడు. ఇద్దరూ కబుర్లు చాలా సేపట్నించీ చెప్పుకుంటున్నారు.

రాజు ఎవరికి నచ్చడు గనుక!

"మనం కూడా రేపు వెళ్ళిపోదాం. ఉష పిన్నినీ, జయనీ విజయవాడలో దింపేసి, అందరికీ కలిపి తెనాలి నుంచే ఒక టాక్సీ మాట్లాడుకొచ్చెయ్" అంది పెద్దమ్మ రవితో. ఆవిడకి రవి మీద కోపం ఎప్పుడో పోయింది.

"ఇండియాలో ప్యాసెంజర్ రైలు జర్నీ బావుంటుంది. ప్రొద్దున్నే ఏడున్నరకి ఉందట. మనందరం సరదాగా ఆ రైలెక్కి పోదాం. చిలుమూరులో సపోటా కాయలు కొనుక్కోవచ్చు. వల్లభాపురంలో నారింజకాయలు, దుగ్గిరాలలో పనుపు కొమ్ములు" అన్నాడు రవి.

"అవి అక్కడ రైలులో అమ్మరు తండ్రీ" అన్నాను నేను.

"నీకు మతి ఉందా, పోయిందా! ఆ దుమ్ములో ఆ జనం మధ్య ఎక్కుతావా. నీ ప్రయాణం పది రోజుల్లోకొచ్చింది. ఈలోగా మంచం ఎక్కుతావు" అంది పెద్దమ్మ.

"నీకు నీ చిన్నతనం మళ్ళీ ఒకసారి చూసినట్లుంటుంది. రైలెక్కడం మంచి అనుభవం" అని వాదన పెట్టుకున్నాడు. చివరికి అందరూ రవినే సమర్థించారు. ఈ ప్యాసెంజరు రైలు ప్రయాణం గురించి రవికి రాజే చెప్పినట్లున్నాడు.

"ఈ పెళ్ళి వంకతో తమ్ముడు మనందర్నీ ఇలా కలిపాడు. మళ్ళీ ఎప్పుడు కలుసుకుంటామో! సుధ పెళ్ళికేనా?" అంది పిన్ని.

"అలాగేనమ్మా" అంది పిన్ని కళ్ళు తుడుచుకుని. సేవ, ప్రేమ ఇవ్వడమేగానీ పుచ్చుకోవడం ఎరగని చాలామంది స్త్రీలలాంటి పతివ్రత పిన్ని నా ఆహ్వానానికి కరిగిపోయింది.

"నేనిలాంటి పెళ్ళి చేసుకోను పిన్నీ. ఇది చూసి నా మొహం మొత్తింది. ఎన్నో పెళ్ళిళ్ళకి వెళ్ళాముగానీ, ఇంత దగ్గరగా చూడలేదు. ఆ తలంబ్రాలు పోసుకోవడం వెనక, వీడియోల వెనక ఇంత ఖర్చూ, ఇంత శ్రమా ఉంటుందని ఆలోచించలేదసలు. నేను దేన్ని గురించి ఆలోచించాను గనుకా" అంది సుధ వెంటనే.

"అయితే, ఇంక మనందరం కలిసేది జయ పెళ్ళిలోనేనా" అంది పిన్ని మళ్ళీ. నేను పిన్ని భుజం మీద చెయ్యి వేసి, "నీకు మా అమ్మని చూడాలని ఉంటే హాయిగా ఢిల్లీ వచ్చెయ్. పెద్దమ్మని చూడాలని ఉంటే హైదరాబాద్ వెళ్ళిపో. నన్ను చూడాలనిపిస్తే బెంగుళూర్ వచ్చెయ్. మధ్యలో పెళ్ళి గొడవెందుకు! పోనీ నీకు మమ్మల్ని చూడాలని చాలా అనిపించి నువ్వు రాలేకపోతే మాకొక ఉత్తరం రాసి పడెయ్. మేమే వస్తాం. అవునసలూ, నువ్వెవరికీ ఉత్తరం రాయవెందుకూ" అన్నాను.

"ఏమిటోనే! రాయడం అలవాటు తప్పిపోయింది. పెన్ను పుచ్చుకుంటే అక్షరాలు పడవు. అందుకే ఎప్పుడైనా పెద్దమ్మకి ఫోన్ చేస్తుంటాను. నాకు మాత్రం ఎవరున్నారు? నాకెప్పుడూ మా అక్కయ్యలు గుర్తొస్తారు. కానీ, ఏం చెయ్యను చెప్పు. ఇంట్లోనే సరిపోతుంది. నేను లేకపోతే ఒక్క క్షణం గడవదు" అంటూ కళ్ళు తుడుచుకుంది.

పిన్నికి స్నేహితులు లేరు. అక్కచెల్లెళ్ళని కలుసుకోడానికి తీరదు. పెళ్ళి పేరంటం వంకనగానీ బయలుదేరడానికి కుదరదు. అందుకే ఇలాంటి సందర్భాలని వదులుకునేవాళ్ళు కారేమో పూర్వం, అంతకన్నా ఆత్మీయుల్ని చూడడానికి అవకాశం లేక.

"క్రిందటి సంవత్సరం ట్రీట్‌మెంట్ కోసం వచ్చి పెద్దమ్మ నాదగ్గర చాలా రోజులు ఉంది. నీకు ట్రీట్‌మెంట్ అక్కర్లేదనుకో. అయినా, నీ పతిసేవకి ఓ పది రోజులు సెలవు పెట్టి నా దగ్గరకు రా. బావుంటుంది" అన్నాను కొంచెం ధైర్యం చేసి.

"అలాగేనమ్మా" అంది పిన్ని కళ్ళు తుడుచుకుని.

సేవ, ప్రేమ ఇవ్వడమేగానీ పుచ్చుకోవడం ఎరగని చాలామంది స్త్రీల లాంటి పతివ్రత పిన్ని నా ఆహ్వానానికి కరిగిపోయింది. తనని విడిచిపెట్టి బాబాయి హాయిగా ఉండగలడని పిన్నికి తెలిసే ఉంటుంది. కానీ, ఈవిడే ఉండదు. అతన్ని ఒంటరిగా వదలడం ఈవిడకిష్టం లేదు. అందుకోసమని ప్రతి చిన్న విషయానికీ తనపైన ఆధారపడేలా చేసింది. ఆఖరికి 'టై'కి కూడా ముడి వేసి ఉంచుతుంది. ఇప్పుడు ఈ పెళ్ళికి కూడా తను ఒక్కతే రాకుండా ఆయన్ని బలవంతం చేసి తీసుకొచ్చింది. తను లేనిదే ఆయన బతకలేడని తనని తను నమ్మించుకుంటూ, ఆయన్ని నమ్మించడానికి ప్రయత్నిస్తుంది. బాబాయికి తన మీద గల ప్రేమ పట్ల, ఇంట్లో తన స్థానం పట్ల ఆవిడకింకా నమ్మకం కలగలేదన్న మాట. పెళ్ళయినప్పటినుంచీ ఇప్పటి వరకూ ఆ అభద్రతాభావంతోనే బతుకుతూందన్నమాట.

అమ్మ నాన్నని వదిలిపెట్టి నెల, రెండు నెలలు కూడా వెడుతూ ఉంటుంది. "నేను వెళ్ళినప్పుడు నువ్వేం చేశావు" అని అడగదు. ఆవిడ మీదే మేమంతా ఆధారపడి బతికేలా, అసమర్థుల్లా మమ్మల్ని ఆవిడ తయారు చెయ్యలేదు. అందుకే మేం అందరం తలా ఒకచోట ఉన్నా హాయిగా బతుకుతున్నాం అనుకుంటాను.

జీన్స్ ప్యాంట్‌లు, టీ షర్టులు, మిడీలు, క్రాపులు, వీకెండ్ పార్టీలు, బయట తినడాలు, సినిమాలు, స్నేహితులు, చర్చలు, వాదనలు, సిద్ధాంతరాద్ధాంతాల జీవితంలో నుంచి ఆనందపురం రావడం నాకొక ప్రత్యేక అనుభవంలా ఉంది. ఇదంతా ఇలా ఉంటుందని అమ్మ నాకు పదిహేను సంవత్సరాలనాడే చెప్పినా, ఇప్పటికీ ఇలాగే ఉంటుందని నేను అనుకోలేకపోయాను. కుటుంబం గురించి, వివాహ వ్యవస్థ గురించి, అసలు పెళ్ళి చేసుకోవాలా అక్కర్లేదా అనీ, ప్రిమారిటల్ సెక్స్ గురించీ ఒకవైపు చర్చలు జరుగుతూ ఉంటే, ఇంకొకవైపు ఇంకా అలివిమాలిన పాతివ్రత్యాలు, పతిసేవలు, లక్షలు లక్షలు పోసి మొగుణ్ణి కొనుక్కోడాలు, మర్యాదలు, అలకలు, మహానగరాలలో మహమ్మారిలా వ్యాపించిన పెట్టుబడిదారీ వ్యాపార సంస్కృతి, పల్లెటూళ్ళల్లో ఇంకా మిగిలి ఉన్న భూస్వామ్య భావజాలం - అన్నిటిల్లా ఉన్న పితృస్వామ్య సంస్కృతి ప్రభావం - మనుషులంతా ఆలోచించడం మర్చిపోయారా? చలనం లేని బొమ్మలైపోయారా అనిపిస్తుంది ఒక్కొక్కసారి.

"నువ్వెంతసేపటికీ నీ మధ్య తరగతి వర్గం గురించే ఆలోచిస్తున్నావు జయా. పల్లెటూరిలో అట్టడుగువర్గపు స్త్రీలకి ఇప్పటికీ ఎన్ని సమస్యలున్నాయో చూడు. ఉండడానికో ఇల్లు, తినడానికి మంచి తిండి, చూడడానికి టెలివిజన్, కట్టడానికి పట్టుచీరలు-ఇన్ని ఉన్న స్త్రీలకి సమస్యలుంటే - నిద్ర లేచిన దగ్గర్నుంచీ పొయ్యి మీదకి, పొయ్యి కిందకీ వెతుక్కోవడంతో మొదలుపెట్టి, రాత్రి పడుకోడానికి వాన వస్తే పొడి జాగా కోసం వెతుక్కోవడంతో ఆఖరయ్యే బతుకుల గురించి ఆలోచించు. వాళ్ళ సమస్యలు తీరేవి కావు. వాళ్ళమీద రోజూ జరిగే కుటుంబ హింస, అంటే మొగుడిచేత తన్నులు తినడం - ఇదంతా ఆలోచించు" అన్నాడు రాజు.

"ఇప్పటికీ కూలి కొస్తే మగవాడికి ఎక్కువ, ఆడదానికి తక్కువ. కొన్ని పనులకి మగవాళ్ళనే పిలుస్తారు. ఆడవాళ్ళని పిలవరు. ఇళ్ళదగ్గర పసిపిల్లల్ని చూసే దిక్కు ఉండదు. పని చేసే చోటికి తెచ్చుకుంటారు. వాళ్ళు ఏడిస్తే పాలివ్వడానికి వెడితే మేస్త్రీ ఊరుకోడు. ఇప్పుడు ఈ ఊళ్ళో కూలీ కూడా ఎకరానికింత అని కాంట్రాక్టు మొదలైంది. మేస్త్రీలు ఆడవాళ్ళే.

మనిషికింత అనికాక, ఎకరానికింత అని ఇస్తాం! మేస్త్రీ ఆ డబ్బుని ఎంతమంది కూలీలని తెస్తే అంతమందికి పంచుతుంది. ఈ ఆడవాళ్ళు పొలంలో పని ఉన్నప్పుడు కూలీ చేస్తారు. అంటే నాట్లు వేస్తారు. కలుపు తీస్తారు. కోత కోస్తారు. కుప్పవేయడం మళ్ళీ మగవాళ్ళు చేస్తారు. ఈ పన్లు లేని రోజుల్లో ఇళ్ళలో పని చేస్తారు. పిండి కొడతారు. అంట్లు తోముతారు. అటుకులు దంచుతారు. ఇప్పుడు అటుకులకి మరలొచ్చాయనుకో. ఎంత చేసినా చాలదు. మీ చిన్నప్పుడు మగవాళ్ళు ఇంత తాగేవారు కాదేమో. ఇప్పుడు ప్రతివాడికీ అదే. ఎవరో నూటికి పదిమంది తాగనివాళ్ళు. ఇప్పుడు అదొక అదనపు ఖర్చు. ఇక కుటుంబ నియంత్రణ అంటావా. అదంతా ఎంతసేపటికీ ఆడదాని వ్యవహారమే అని ప్రభుత్వమూ అనుకుంటుంది, మగవాళ్ళూ అనుకుంటారు. ఆడవాళ్ళే మాత్రలు మింగాలి. ఆడవాళ్ళే ఆపరేషన్లు చేయించుకోవాలి. చేయించుకుంటున్నారు కూడా. ఆడవాళ్ళే ఈ ఆపరేషన్లు చేయించుకునీ, మందులు మింగీ అలివిమాలిన పనిచేస్తే వాళ్ళ ఆరోగ్యాలు చెడిపోవడం లేదా? వాళ్ళలో హార్మోన్ జబ్బులు రావడం లేదా?"

"ప్రభుత్వం టెలివిజన్ ఎడ్వర్‌టయిజ్‌మెంట్లు కూడా స్త్రీల కోసమే ఎక్కువ ఇస్తుంది. ఆడవాళ్ళ మీద జరుగుతున్న ఇంత శ్రమ దోపిడీ ఇప్పటికీ అలాగే ఉంది. ఇంకా ఎక్కువైంది." రాజు చెప్పుకుపోతున్నాడు.

"పద్నాలుగు పదిహేనేళ్ళ ఆడపిల్లలకి పెళ్ళిళ్ళు చేసేస్తారు. ఎంత చెప్పినా వినరు. వాళ్ళకి పదహారేళ్ళొచ్చేసరికి పిల్లలు. ఈడేరిన ఆడపిల్ల ఇంట్లో ఉంటే ఇంకా దానికి భద్రత లేదని వాళ్ళ నమ్మకం. ఆ పిల్ల అంత లేతవయసులో ఇంటి పనంతా నెత్తిన వేసుకుని చెయ్యాలి. పిల్లల్ని కనాలి. తన్నులు తిని మొండికి పడి బతకాలి. ఇదంతా ఎప్పుడైనా ఆలోచించావా?"

"అవును రాజూ నాకు తెలుసు" అంది పెద్దమ్మ.

"మనం ఆలోచిస్తాం కానీ, మనం ఏం చెయ్యగలం" అంది సుధ.

"అల్లాంటివాళ్ళకి సాయం చేసే స్వచ్ఛంద సంస్థలేవైనా ఉంటే వాటికి, మనకి చేతనైనంత సాయం చేసి ప్రోత్స హించాలి. మనం చేసే వెధవ దండగ ఖర్చులు మానేసి, సంవత్సరానికో సారి వాళ్ళకి ఏదైనా ఇవ్వాలి" అన్నాడు రవి.

"మనమేం దండగలు చేస్తున్నాం? ఉన్న డబ్బే చాలడం లేదు" అంది పిన్ని.

"వాటి గురించి ఇంకొకసారి మాట్లాడు కుందాం" అని నవ్వేడు రాజు.

"మీ చిన్నప్పుడు మగవాళ్ళు ఇంత తాగేవారు కాదేమో. ఇప్పుడు ప్రతివాడికీ అదే. ఎవరో నూటికి పదిమంది తాగనివాళ్ళు. ఇప్పుడు అదొక అదనపు ఖర్చు."

సాయంత్రం భోజనాల దగ్గర రవీ, రాజూ అందర్నీ సమావేశపరచారు.

చిన్న మామయ్య ఇల్లు అమ్మడం, సుందరంతో వెళ్ళి హైదరాబాద్‌లో అపార్ట్‌మెంట్ కొనుక్కోవడం గురించి ప్రస్తావన తెచ్చింది శారదత్తయ్య.

"కొనబోతే కొరివీ అమ్మబోతే అడవీ అనీ - ఈ ఇల్లు కట్టి దాదాపు యాభై సంవత్సరాలైంది. పల్లెటూళ్ళో ఇందులో సగం ఎవరు కొంటారు చెప్పు? కొన్నా ఎంతిస్తారు? బస్తీలో - అందులో హైదరాబాద్‌లో ఇల్లు కొనడానికి ఇది సరిపోతుందా? చాలదు. ఉన్న రెండెకరాలూ కూడా అమ్ముకోవాలి. హైదరాబాద్‌లో అపార్ట్‌మెంటంటే నాలుగు లక్షలుంటుంది. రేపు సుందరానికి పెళ్ళౌతుంది. భార్య వస్తుంది. అపార్ట్‌మెంట్‌లో ఇంతమంది ఎక్కడుంటారు? ఎప్పుడైనా శ్రీలక్ష్మి వచ్చి అమ్మ దగ్గర నాలుగు రోజులుండాలంటే ఎక్కడుంటుంది" అన్నాడు పెద్ద మామయ్య.

"మా అమ్మకి ఒంట్లో బాగాలేదు. ఈ పల్లెటూళ్ళో పని వాళ్ళు దొరకరు. నేనక్కడ పనిమనిషిని పెట్టి చేయిస్తాను" అన్నాడు సుందరం.

"నీ చేయించడం నాకు తెలుసులే. వీళ్ళు తెచ్చే డబ్బంతా నీ ఇంటికి సరిపోతుంది. ఇక ప్రతి పైసకీ వాళ్ళని నీ మీద ఆధారపడేలా చేసుకుంటావు" అన్నాడు పెద్ద మామయ్యే మళ్ళీ.

"నీ కొడుక్కి ఉద్యోగం రాలేదు కాబట్టి, నువ్విన్ని మాటలు చెబుతున్నావు. వస్తే నువ్వు మాత్రం బస్తీ వెళ్ళిపోవా ఏం" అన్నాడు సుందరం.

"రాజు తలుచుకుంటే ఐ.ఎ.ఎస్ ప్యాసైపోతాడు. వాడికి ఉద్యోగం చెయ్యడం ఇష్టం లేదు. ఇక్కడే ఉండి వ్యవసాయం చేసుకుంటానన్నాడు. వాడికున్న తెలివీ, పరిశీలన నీకున్నాయా" అంది పెద్దమ్మ కలుగజేసుకుని.

"మీ అబ్బాయిని అమెరికా ఎందుకు పంపావు? ఇండియాలో ఉంచకపోయావా" అన్నాడు సుందరం.

"నేను పంపలేదు. వాడే వెళ్ళాడు. నేనాపలేదు. వాడిష్టం అని ఊరుకున్నాను. నిన్ను ఇక్కడే ఉండిపొమ్మని నేనడం లేదు. మీ నాన్న సంగతి చెప్పాను" అన్నది పెద్దమ్మ.

"నువ్వొకసారి బాగా ఆలోచించుకో తమ్ముడూ. నువ్వు పుట్టిన దగ్గర్నుంచీ ఈ వాతావరణానికి అలవాటుపడ్డావు. పైగా నీ చేతిలో ఉన్న ఆస్తి అమ్ముకుని వెడితే వృద్ధాప్యంలో బాధపడతావు" అన్నది అమ్మ.

"ఇది మా కుటుంబ వ్యవహారం చిన్నత్తా. మేం ముగ్గురం ఆలోచించుకుంటాం" అన్నాడు సుందరం.

"కాదని ఎవరంటారు? ఏదో పెద్దవాళ్ళం కదా అని మాకు తోచింది చెప్పాం" అని అక్కడ నుంచి వెళ్ళి పోయింది పెద్దమ్మ.

"నేనూ ఆలోచించుకునే వెడతానులే అక్కయ్యా. అంత తొందరపడను. మన రాజుకి కూడా నేనీ భాగం అమ్మడం ఇష్టం లేదు. పరాయివాళ్ళని ఇంట్లో చొరపెట్టవద్దంటాడు. అసలు ఇప్పుడు వెళ్ళడం ఎందుకో కూడా ఆలోచించాలి" అన్నాడు మామయ్య మా అమ్మ దగ్గరగా జరిగి కూర్చుని.

సుందరం మొహం మాడ్చుకుని వెళ్ళిపోయేడు.

"వాడికి మంచి ఉద్యోగం వచ్చింది. హాయిగా ఇల్లు తీసుకుని ఉంటాడు. మీరిక్కడే ఉండండి. నీకింకా యాభై ఏళ్ళయినా లేవు నిండా. ముసలివాడివేం కావు. హాయిగా ఉన్న పొలం చూసుకుంటూ ఉండు మామయ్యా" అన్నాడు రవి.

"గుడ్డొచ్చి పిల్లని వెక్కిరించినట్టుందిరా అబ్బాయ్" అని నవ్వాడు చిన్న మామయ్య.

పుట్టి బుద్ధెరిగిన తరువాత ఆనందపురం దాటి ఎక్కడికీ వెళ్ళని గాయత్రిని మాతో ప్రయాణం చేసింది అమ్మ.

తెల్లవారుతూనే విజయవాడ వెళ్ళే ప్యాసెంజర్ ట్రెయిన్ కోసం అందరం స్టేషన్‌కు బయలుదేరాం. రవి రాజుని విడిచిపెట్టడం లేదు. రాజు మాతో స్టేషన్‌కి బయలుదేరాడు.

"నీ కార్యక్రమం ఏమిటి రాజూ? ఒకసారి రాకూడదూ బెంగుళూరు — సరదాగా!" అన్నాను నేను. కిందటిసారి వచ్చినప్పుడు సుధ నాకు స్నేహమైంది. ఇప్పుడు రాజు ఎంతో ఆత్మీయుడైనాడు.

"మీదంతా అమ్మాయిల అపార్ట్‌మెంట్ కదా! నన్నుండనిస్తారా" అన్నాడు.

"చూద్దువుగానిగా మేం నిన్ను ఎంత స్నేహంగా, ప్రేమగా చూసుకుంటామో!" అన్నాను.

"కొంపదీసి రాజుని ప్రేమిస్తున్నావా ఏం? మీ ఇద్దరూ రాత్రి ఒకటే కబుర్లు డాబా మీద కూర్చుని" అంది సుధ.

"రాజుని నేను చాలా ప్రేమిస్తున్నాను. నా కెంతో నచ్చాడు" అన్నాను.

"అతనూ నిన్ను ప్రేమిస్తున్నాడా? మరి రాజు బెంగుళూరు వచ్చేస్తాడా? నువ్వే వల్లెటూరు వచ్చి ఉంటావా" అని ఎంతో ఆత్రంగా నా మొహంలోకి చూసింది.

"ఎవరూ ఎక్కడికీ రారు. అతను ఎంతో హాయిగా ఆనందవురంలో వ్యవసాయం చేసుకుంటూ ఉంటాడు. నేను బెంగుళూరులో ఉంటాను, నా కంప్యూటర్ దగ్గర."

"మరి ప్రేమిస్తున్నానన్నావు. పెళ్ళి చేసుకోవా?"

"ప్రేమించడం అంటే పెళ్ళి చేసుకోవడం అని నేను చెప్పానా నీకు? మీ అమ్మని ప్రేమించవా? నాన్నని ప్రేమించవా? నన్ను ప్రేమించవా? అలాగే నేను రాజుని ప్రేమించాను. ప్రేమ అనే మాటకి ఉండే ఎంతో గొప్ప అర్థాన్ని ఎంత కుంచించివేశావో చూడు? రాజు మాటలంటే నాకు వినడం ఇష్టం. కనుక డాబా మీద కూర్చుని విన్నాను. అర్థం అయిందా! నేను చాలా ప్రాక్టికల్‌గా, నేను ఎలా అయితే సుఖంగా, హాయిగా ఉండగలనో అలా ఉండడానికే ప్రయత్నిస్తాను గానీ, నేలవిడిచి సాము చెయ్యను. ఐయామ్ ది మోస్ట్ అన్ రొమాంటిక్" అన్నాను.

"అంటే, నీదంతా స్వప్రయోజన దృష్టి అన్నమాట."

"అవును, స్వప్రయోజనం ఎందుకుండకూడదు? స్వప్రయోజనం కోసం ఎవరికైనా ద్రోహం చేస్తే తప్పు. నా జీవితం, నా అభిప్రాయాలు, నా అలవాట్లు, నా కెరీర్ నాకు ముఖ్యం. వీటిని త్యాగం చేసే ప్రసక్తి లేదు. వాటిని కాపాడుకుంటూనే, నన్ను అభిమానించి నాతో అభిప్రాయ సామ్యం కల వ్యక్తి నాకు సన్నిహితంగా వచ్చినప్పుడు పెళ్ళి గురించి ఆలోచిస్తాను. అంతేగాని, ప్రథమ వీక్షణంలో ప్రేమలు, అలివిమాలిన త్యాగాలు, ఆత్మార్పణల మీద నాకు నమ్మకం లేదు."

వెనుక నుంచి రవి చప్పట్లు కొడుతున్నాడు.

రైలొచ్చింది.

దుమ్ములో, మామూలు మనుష్యుల మధ్య ప్రయాణం చెయ్యాలన్న పెద్దమ్మ రైలెక్కగానే తన చిన్నతనంలో వాళ్ళమ్మతో కలిసి విజయవాడ దాకా చేసిన ప్రయాణాల గురించి చెప్పడం మొదలుపెట్టింది. అప్పుడు విజయవాడ దగ్గర కృష్ణా బరాజ్ లేదట. తరువాత కట్టారట. కట్టిన తరువాత మళ్ళీ రైలు ప్రయాణం చెయ్యలేదట. తన చిన్నతనంలో ఆనందవురం నుంచి విజయవాడ వెళ్ళడానికి మూడు గంటలైనా పట్టేదట.

విజయవాడ నుంచి టాక్సీ తీసుకుని రవీ, పెద్దమ్మా వెళ్ళిపోగా, అమ్మా, నేనూ, గాయత్రీ త్రిపురసుందరి భవంతికి పోయాం. అటువంటి భవనాలని బయటి నించి చూడడమేగానీ, ఇంతవరకూ లోపలికి పోలేదు నేను. సర్వశ్రేష్ఠమైన వస్తువులతో ఇల్లంతా అలంకరించింది ఆవిడ. ఆ మాటంటే ఇప్పుడలాంటి ఇళ్ళు విజయవాడలో చాలా ఉన్నాయంది. పది పదిహేనేళ్ళలో ఒక న్యూ రిచ్ క్లాస్ విజయవాడలో ప్రాముఖ్యం సంపాదించింది. ఇళ్ళు కట్టుకోడం, జీవన శైలీ ఏ మహానగరవాసులకీ తీసిపోని విధంగా ఉంటుందట వాళ్ళకి. విజయవాడలో ప్రబలుతూన్న ఈ సంస్కృతికి నిదర్శనంగా ఎక్స్‌క్లూసివ్ బ్యూటీషాప్‌లు, బ్యూటీ క్లినిక్‌లు, డిపార్ట్‌మెంట్ స్టోర్‌లు, ఐస్‌క్రీం పార్లర్లు, కొత్త కొత్త హోటళ్ళు చూశాం. విపరీతంగా కట్టే భవనాలు, ఎపార్ట్‌మెంట్స్ చూశాం. డాక్టర్లని, ఇంజనీర్లని ఉత్పత్తి చెయ్యడం కోసం పోటీలు పడి నడుపుతున్న రెసిడెన్షియల్ కాలేజీలూ చూశాం. జిమ్‌లు, యోగా సెంటర్లు, స్పోకెన్ ఇంగ్లీషు ఇన్‌స్టిట్యూట్‌లూ చూశాం. బజారుకొకటిగా వెలిసిన కంప్యూటర్ సెంటర్లూ చూశాం. జీన్స్, టీ షర్ట్స్ అమ్మాయిల్నీ చూశాం. రోడ్డు పక్క చెట్టుకింద అన్నం వండుతున్న ఎనిమిదేళ్ళ అమ్మాయినీ, ఆ పక్క చీర ఉయ్యాల్లో నిద్రపోతున్న ఆ పిల్ల తమ్ముణ్ణీ, అక్కడ కట్టే భవన సముదాయానికి సిమెంటు మోస్తున్న తల్లినీ చూశాం.

అమ్మా, త్రిపురసుందరీ ఆంటీ కబుర్లు చెప్పుకుంటూ ఉంటే వింటున్నాను. ఈ ఊరు నుంచి లక్షలకి లక్షలు ఖర్చుపెట్టి అమెరికా వెళ్ళి చదివే పిల్లల్ని గురించి, ఎల్.కె.జీ క్లాసు ఇక్కడ చదివించడం ఇష్టంలేక ఊటీ పంపే పేరెంట్స్ గురించి, దావణగిరిలోనూ, మణిపాల్‌లోనూ ఎం.డిలు చదువుతున్నవాళ్ళ గురించి — వింటూనే కాఫీ టేబుల్ మీదున్న స్థానిక వార్తాపత్రిక తీశాను.

కిందటి రోజు జరిగిన ఒక కుల సంఘం అతిపెద్ద ఊరేగింపు తాలూకు రంగు ఫోటో. మరో పేజీలో మరునాడు జరగబోయే ఇంకో కుల సంఘం సభ తాలూకు వివరాలు. స్టౌ పేలి వివాహిత యువతి మరణం. కృష్ణ ఒడ్డున గుర్తు తెలియని యువకుడి శవం.

స్త్రీలకి బ్యూటీ టిప్స్, ఫ్యాషన్స్, వంటలు. "ఒక మొగుడు ఇద్దరు పెళ్ళాలు" సినిమా శతదినోత్సవ సభ వివరాలు - విశేషాలు, ఫోటోలు - ఆ సినిమాలో వీలైనంత అశ్లీల సంభాషణలూ, రెండర్థాల పాటలూ రాసిన రచయితకి ఘనసన్మానం. అంత గొప్ప సినిమా తీసిన దర్శకుడికి పొగడ్తలు, ప్రశంసలు. అటువంటి కళాఖండాన్ని ఇంతవరకూ చూడలేదని ఒక మహిళా కళాశాల లెక్చరర్ ప్రశంస.

> రోడ్డు పక్క చెట్టుకింద అన్నం వండుతున్న ఎనిమిదేళ్ళ అమ్మాయినీ, చీరఉయ్యాల్లో నిద్రపోతున్న ఆ పిల్ల తమ్ముణ్ణీ, భవన సముదాయానికి సిమెంటు మోస్తున్న తల్లినీ చూశాం.

మళ్ళీ తమిళ నాడు ఎక్స్‌ప్రెస్‌లో ప్రయాణం. శేషమ్మ, మంగమ్మ, కలెక్టర్ పెద్దమ్మ, పతివ్రత పిన్నీ గాయత్రీ, సుధా గుండెమీద వేసిన ముద్రలతో. ■